

BIJDRAGE

LUDO STYNEN

THUISKOMEN IN HET VLAAMS-NATIONALISME. 'DE SCHELDE' EN POL DE MONTS ENGAGEMENT NA DE EERSTE WERELDOORLOG.⁰

Pol De Mont (1857-1931) lag met Albrecht Rodenbach aan de basis van de Katholieke Vlaamse Studentenbeweging, die voor het eerst middelbare scholieren en studenten samenbracht in een organisatie die zou uitgroeien tot het AKVS. Het idee was van De Mont en hij zette zich als bevlogen spreker en organisator op de kaart. Hij was een der eerste vernieuwers van de Vlaamse poëzie en stichtte verschillende tijdschriften. Hij stond mee aan de wieg van de wetenschappelijke beoefening van de folklore en op basis van zijn internationale belezenheid leidde hij zijn lezers in andere Europese literaturen in. Hij was leraar aan het Antwerpse atheneum en aan de academie van de stad, in 1904 werd hij directeur van het Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen en hij profileerde zich als internationaal gewaardeerd kunsthistoricus en -criticus. Van streberisch katholicisme evolueerde De Mont naar overtuigd liberalisme. Hij vervulde rond 1890 een mandaat in de provincieraad, maar voelde zich meer thuis op de publieke tribune waar hij opkwam voor het liberalisme, voor de verplichte dienstplicht en voor de vervlaamsing van de Gentse hogeschool. Telkens opnieuw gaf hij ook blijk van erg democratische gevoelens en van affiniteit met strijdpunten van de socialisten.¹ Boven alles was hij een strijdvuldig Vlaming maar de Belgische staat stelde hij nooit in vraag. Integendeel, toen Walen als Emile Jennissen en Jules

⁰ Sterk uitgebreide versie van mijn ADVN-Dialoog, *Pol De Mont (1857-1931) als hoofdredacteur van De Schelde*, 10 maart 2017. Anders dan in het laatste hoofdstuk van mijn in november 2017 verschenen biografie *Pol de Mont. Een tragisch schrijversleven* (Antwerpen, Polis) gaat in deze bijdrage de aandacht specifiek naar de ideologische positionering van De Mont en worden de verschillende aspecten van zijn aanwezigheid in *De Schelde* veel diepgaander en gedetailleerder behandeld.

¹ Cf. L. Stynen, *Liberaal en flamingant. Pol De Mont als politicus*, in: *Wt*, jg. 73, 2014, nr. 3, pp. 202-225.

< Vlaams-nationalist en voorman van het Vlaamsche Front, Herman Van Puymbrouck, oud-leerling van De Mont, zou zijn gewezen leraar de weg naar *De Schelde* wijzen. [ADV, VY626]

Destrée pleitten voor bestuurlijke scheiding ging hij een polemieek aan met de eerste, verdedigde hij zijn belgicistische opvatting bijzonder uitgebreid in de openingsrede van het Nederlandse Taal- en Letterkundige Congres van Antwerpen in 1912, waarvan hij voorzitter was. Wel was hij een groot voorstander van Vlaams-Nederlandse samenwerking en geloofde hij in een cultureel Groot-Nederland. Hij voelde zich behoren tot de Germaanse stam en hij was ondanks zijn openheid voor de Romaanse cultuur vooral op Duitsland gericht.² Tot Duitsland België aanviel.

Deze bijdrage behandelt De Monts naoorlogse periode en geeft een beeld van zijn veranderde houding tegenover Duitsland, maar vooral van de wijze waarop hij, ondertussen overtuigd van de noodzaak van een bestuurlijke scheiding, zijn Vlaamse engagement invulde en poogde de Vlaamse beweging, waarvan hij niet langer een van de onbetwiste leiders was, toch nog te sturen. Aanvankelijk leek zijn situatie uitzichtloos en in de maanden na de wapenstilstand schreef hij de frustratie van zich af. Al snel positioneerde hij zich tussen de radicale Vlamingen, zeker toen hij hoofdredacteur werd van *De Schelde* en zijn opvattingen herkende in die van het Vlaamsche Front. De geschiedenis van *De Schelde* in de jaren twintig moet nog worden geschreven. Pol De Monts rol in de krant wordt door zijn biograaf George Meir in niet meer dan een halve bladzijde bijzonder oppervlakkig behandeld. Bruno De Wever, die vooral

— 2 Cf. L. Stynen, O Ware ik in Duitschland geboren! Pol de Mont tussen germanofilie en pangermanisme, in: *Verslagen en Mededelingen van de KANTL*, vol. 124, 2014, nr. 3 (december 2015), pp. 237-272.

aandacht heeft voor de latere jaren van het blad, dat vanaf 1936 *Volk en Staat* zou heten, zoomt in op de ideologische en organisatorische moeilijkheden van de Vlaamse beweging van de jaren twintig en dat met aandacht voor de heterogeniteit en de desintegratie van de Frontpartij. Dieter Vandenbroucke besteedt in zijn biografie van Victor Brunclair ruim aandacht aan de literair-politieke situatie van het decennium. *De Schelde* komt nauwelijks aan bod.³ Ook hier volgt geen detailstudie van de krant maar de redactionele lijn zoals De Mont die uitzette, en de strekking van zijn bijdragen, leveren wel enkele extra stukken voor de artistieke en ideologisch complexe puzzel van die jaren. Na een bespreking van De Monts journalistieke visie ga ik in op zijn aanpak van de twee kernthema's van de Frontbeweging, de Godsvrede en de 'nooit meer oorlog'-gedachte, het tweede in het vertoog van de hoofdredacteur nauw verbonden met zijn geloof in de Volkenbond. Vervolgens heb ik aandacht voor de wijze waarop de germanofiel Pol De Mont berichtte over Duitsland en het nationalisme, en hoe hij als democraat aankeek tegen het revolutionaire potentieel van het proletariaat. Ten slotte beschrijf ik nog kort hoe zijn aanpak van ethische kwesties sterk nationaal gekleurd was en hoe de ooit zo modernistische dichter in het *Letterkundig bijblad van De Schelde* folklore, literatuur en kunst hoofdzakelijk in nationalistische zin becommentarieerde.

Op Henry Luytens *Guldendoek van Vlaanderen*, een hommage aan een eeuw Vlaamse strijd, is Pol De Mont de centrale figuur. Luyten was weliswaar een vriend van de net overleden De Mont maar het is onmiskenbaar dat diens belang voor nagenoeg iedereen buiten kijf stond. Vreemd dus dat de laatste periode van De Monts leven totaal onderbelicht is gebleven; vreemd vooral omdat ze het sluitstuk vormt van zijn levenslange engagement, dat altijd, zij het niet altijd even uitdrukkelijk, in de eerste plaats Vlaams was, en pas daarna ook katholiek, liberaal, poëtisch, didactisch, artistiek, wetenschappelijk, folkloristisch...

OORLOG EN FRUSTRATIE

De Mont geloofde nooit in de uiteindelijke overwinning van de Duitsers en vermeed tijdens de oorlogsjaren zeer bewust alle uitspraken, contacten en handelingen die hem achteraf kwalijk zouden kunnen worden genomen. Niettemin kwam meteen na de wapenstilstand een perscampagne tegen hem op gang. In grote mate een herhaling van wat in de jaren voor de oorlog, o.a. naar aanleiding van een gecontesteerde toespraak voor de Allduitscher Verband in Dresden, al als laster was geklasseerd. *La Métropole*, gevolgd door *La Nation belge*, de *NRC*, *Le Soir* en andere bladen, gingen met leugens en halve waarheden herhaaldelijk in het offensief.⁴ Het resultaat was wel dat

——— 3 G. Meir, *Pol de Mont. Een studie over zijn leven en werk*, Antwerpen-Amsterdam, 1932, p. 228; Br. De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994, pp. 46-54; D. Vandenbroucke, *Dansen op een vulkaan. Victor J. Brunclair schrijver in een bewogen tijd*, Antwerpen, 2013.

4 Cf. L. Stynen, *O ware ik [...]*, o.c., en L. Stynen, *Neutraliteit is geen optie. De Eerste Wereldoorlog van Pol de Mont*, in: *Zacht Lawijd*, jg. 13, 2014, nr. 3, pp. 190-213.

de conservator/academieleraar nog slechts ontslag kon geven en om gezondheidsredenen pensioen kon aanvragen. De beslissing hierover sleepte jaren aan, de uitbetaling nog langer. Geldzorgen waren zijn deel en hij beklaaide zich over het gebrek aan solidariteit van de flaminganten.⁵

Nog tijdens de oorlog was De Monts met zoveel vuur beleden belgicisme onder druk komen te staan en toen na de oorlog duidelijk werd dat de Belgische overheid niet van plan was de loyaliteit van de Vlamingen aan het front met toegevingen aan de Vlaamse eisen te belonen, koos hij voor de bestuurlijke scheiding. In de vaak rancuneus klinkende *'Parabelen van Pierlala'*, waarin hij in 1919 de frustraties van zich afschreef en zichzelf als een beschimpte Christus ten tonele voerde, verkondigde hij dat uit zijn bloed, uit het bloed van de martelaars voor de Vlaamse zaak, activisten, leden van de Frontbeweging of wie dan ook, nieuwe strijders zouden worden geboren. Het martelaarschap als een baken voor de volgende generaties. Onder pseudoniem De Vlamynck verscheen de tekst pas zes jaar later. Hij ging vrijwel onopgemerkt voorbij en miste het grootste deel van zijn potentiële impact.⁶

Het minder door zelfmedelijden getekende *Een droom van Tijn Uilenspiegel en Lamme Goedzak* gaf hij wel meteen in 1919, onder het pseudoniem Multafero, in het licht.⁷ Tijn en Lamme zijn getuige van een vergadering van de geesten van de afgestorven Vlaamsgezinden op het Kielkerkhof in de nacht van 11 op 12 juli 1919. Onder leiding van Conscience bespreken de geesten de actuele en penibele stand van zaken. De Mont laat de idealen en de twijfels van de verschillende dode Vlamingen goed tot hun recht komen. Max Roosees gelooft niet in één Vlaamse nationale partij maar pleit voor trouw aan de eigen ideologie én trouw aan stam en taal. Vlamingen moeten het zogenoemde minimumprogramma – volledige gelijkheid in rechte en in feite tussen Vlamingen en Walen, met volledige vernederlandsing van onderwijs, bestuurszaken, leger en gerecht in Vlaanderen – opdringen aan hun politieke bondgenoten en hardnekkig weigeren kandidaten te steunen, die dat programma niet onderschrijven. Niet alle geesten willen de ene Vlaamse partij opgeven maar de boodschap is niet mis te verstaan: alles dient in het werk gesteld voor de eerste eis, de onmiddellijke vervlaamsing van de Gentse Hogeschool.⁸ De Mont was terug op het forum en ging er opnieuw met al zijn krachten tegenaan. Zijn *Droom* is een politiek pamflet. Na de oorlog nam hij de wapens weer op voor zijn oude strijd. Alsof er niets gebeurd was, hernam hij zijn oude discours: hij bleef waar enigszins mogelijk, oproepen tot eenheid en aanzetten tot Vlaamse emancipatorische strijd, met als speerpunt de vervlaamsing van de Gentse universiteit. Het pad dat hij Roosees had laten aanwijzen, zou niet lang meer het zijne zijn.

5 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Herman Van Puymbrouck, [voorjaar 1919].

6 *Nederland*, 1925, pp. 410-424.

7 Multafero [Pol De Mont], *Een droom van Tijn Uilenspiegel en Lamme Goedzak*, Brussel, [1919].

8 Cf. R. De Schrijver, *Minimumprogramma*, in: NEVB, Tielt, 1998, pp. 2060-2061.

Heel snel, nog voor zijn eigen zaak haar beslag had gekregen, zette hij zich in voor andere Vlamingen. Hij nam zonder aarzelen de verdediging van de sociaal-progressieve flamingant Marten Rudelsheim op zich. Die stond samen met Antoon Jacob en Herman Vos – net als hij ooit leden van de eerste Raad van Vlaanderen waaruit ze gedrieën hun ontslag gaven toen Borms de volledige onafhankelijkheid van Vlaanderen uitriep – terecht in een van de bekendere activistenprocessen, 'het proces van de Antwerpse intellectuelen'.⁹ Het verdict viel op 3 maart 1920. Behalve De Mont traden ook Frans Van Cauwelaert, Herman Van Puymbrouck en Alfons Van de Perre op ten gunste van Rudelsheim maar vooral het betoog van De Mont zette de kranten aan het schrijven en niet altijd ten gunste van de getuige à décharge. *La Nation belge* kneedde het betoog van de 'volbloed activist' om tot een apologie van de Duitse universiteit.¹⁰

De Mont nam ook het lot van de wegens activisme veroordeelde auteurs ter harte. De in 1907 opgerichte Vereniging van Vlaamse Letterkundigen raakte vanwege de kloof tussen loyale flaminganten en activisten niet meteen weer op de sporen.¹¹ In 1920 voorzag Pol De Mont, zelf geen lid van de VVL, het einde van de vereniging en hij wilde een alternatieve VVL in het leven roepen waarin ook activistische auteurs welkom waren. Hij wilde ook Nederlandse auteurs een plaats geven – de Groot-Nederlander in hem had de oorlog overleefd¹² – en hij wilde als toegeving zelfs een aantal al te zwaar verbrande auteurs tijdelijk weren. Er kwam niets van. Paul Kenis bezorgde de oude VVL een tweede adem.¹³

HET VLAAMSCHE FRONT

Toen hij als De Vlamynck en Multafero zijn pen scherppte, ging het niet goed met De Mont. Begin april 1919 vreesde hij krankzinnig te worden.¹⁴ Herman Van Puymbrouck suggereerde zijn gekwelde en depressieve vriend om eens langs te lopen bij Gust Janssens. Die had op 15 december 1918 *Het Vaderland* gelanceerd, en kon voor die krant misschien nog medewerkers gebruiken. Tegen Van Puymbroucks verwachting in bracht De Mont een bezoek aan Janssens en hij werd aangenomen als hoofdredacteur van het blad dat vanaf dan *De Schelde* zou heten, om verwarring met andere

9 Letterenhuis, R1008D.

10 *La Nation belge*, 4 april 1920.

11 Cf. J. Vercammen & F. Bonneure, *Vereniging van Vlaamse Letterkundigen (VVL)*, in: NEVB [...], pp. 3226-3227.

12 In *De Schelde* behandelde hij 'Vlaamsch-Hollandsche betrekkingen' (5 januari 1922) en over de culturele banden met Nederland gaf hij later in Nederland druk bijgewoonde voordrachten (cf. *De Telegraaf*, 15 januari 1928, *De Maasbode*, 15 januari 1928, *De Tijd*, 16 januari 1928). Een week later gaf hij de voordracht in Vlaanderen.

13 Cf. G. François, *Pol de Mont 1857-1931. Terugblik na vijftig jaar*, Gent, 1982, pp. 45-52 en Willekens, in: E. Willekens & B. Decorte, *Schrijvenderwijs. Vijfenzeventig jaar Vereniging van Vlaamse Letterkundigen 1907-1982. Een documentatie*, Antwerpen, 1982, pp. 17-111. Beiden citeren nagenoeg de volledige brieven.

14 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan vrouw en kinderen, 4 april 1919.

Belgische en Nederlandse bladen te vermijden. In dezelfde periode had De Mont Van Puymbrouck ook de stichting gesuggereerd van een degelijk, half satirisch, voor intellectuelen bestemd weekblad. In het radicale blad dat hij *Pierlala* wilde noemen, wilde hij verder gaan dan het door Frans Van Cauwelaert geformuleerde minimumprogramma, wilde hij een redactie die voluit voor de uiteindelijke en volledige Vlaamse ontvoogding zou gaan, zonder dat doel en de te volgen weg duidelijk te omschrijven evenwel. De plannen waren concreet maar leidden tot niets, wellicht vanwege De Monts engagement voor *De Schelde*.

De Mont schreef honderden artikels voor *De Schelde*. Soms signeerde hij met Olympio of A. Scalde, soms voluit of met zijn initialen, meestal met zijn symbool, een zwart vierkantje. De meeste van zijn teksten belandden, gekleefd op blanco vellen, in zijn persoonlijk archief, later in het Letterenhuis. Af en toe bracht hij in die teksten nog correcties aan, af en toe schreef hij er ten behoeve van een latere 'gebruiker' zijn naam of initialen bij. Meestal nemen de stijl en de specifieke onderwerpen of verwijzingen alle twijfels weg die nog over zijn auteurschap zouden kunnen bestaan.

De journalistiek was niet nieuw voor De Mont. Decennia eerder had hij zijn pen ten dienste gesteld van de Vlaamsgezinde liberalen in *De kleine gazet*. Nu nam hij afstand van de traditionele partijen. Kort na het gesprek met Janssens bezocht hij zijn vriend de mecenas Oscar Nottebohm, telg van een Duits koopmansgeslacht dat zich in 1811 in Antwerpen had gevestigd, en die viel het op dat de dichter '*in such good spirits*' was.¹⁵ De inzinking was voorbij. Van Puymbrouck herinnerde zich later vooral de daadkracht waarmee De Mont, op een ogenblik dat iedereen hem geknakt en uitgeteld waande, voor *De Schelde* een radicaal Vlaamsgezinde richting uittekende.¹⁶ Het blad was de therapie die hij nodig had maar misschien had hij de functie niet eens aangenomen als hij niet in nijpende geldnood had gezeten.¹⁷ De Mont had aandacht voor specifiek Antwerpse problemen,¹⁸ maar hij tilde het blad uit boven het lokale. De krant voer een liberaal Vlaamsgezinde koers, en Jef Van Wezemaal, paladijn van Hendrik De Man en tijdens de Tweede Wereldoorlog nationaal-socialist, tekende later op dat De Mont met *De Schelde* "*aan de Vlaamse beweging (...) haar offensieve kracht terugschonk*".¹⁹

- > Portrettekening in *De Ploeg*, het weekblad van het Vlaamsche Front in Antwerpen, bij het huldeartikel van Herman Vos naar aanleiding van De Monts 65ste verjaardag. [ADV, VY 900120]

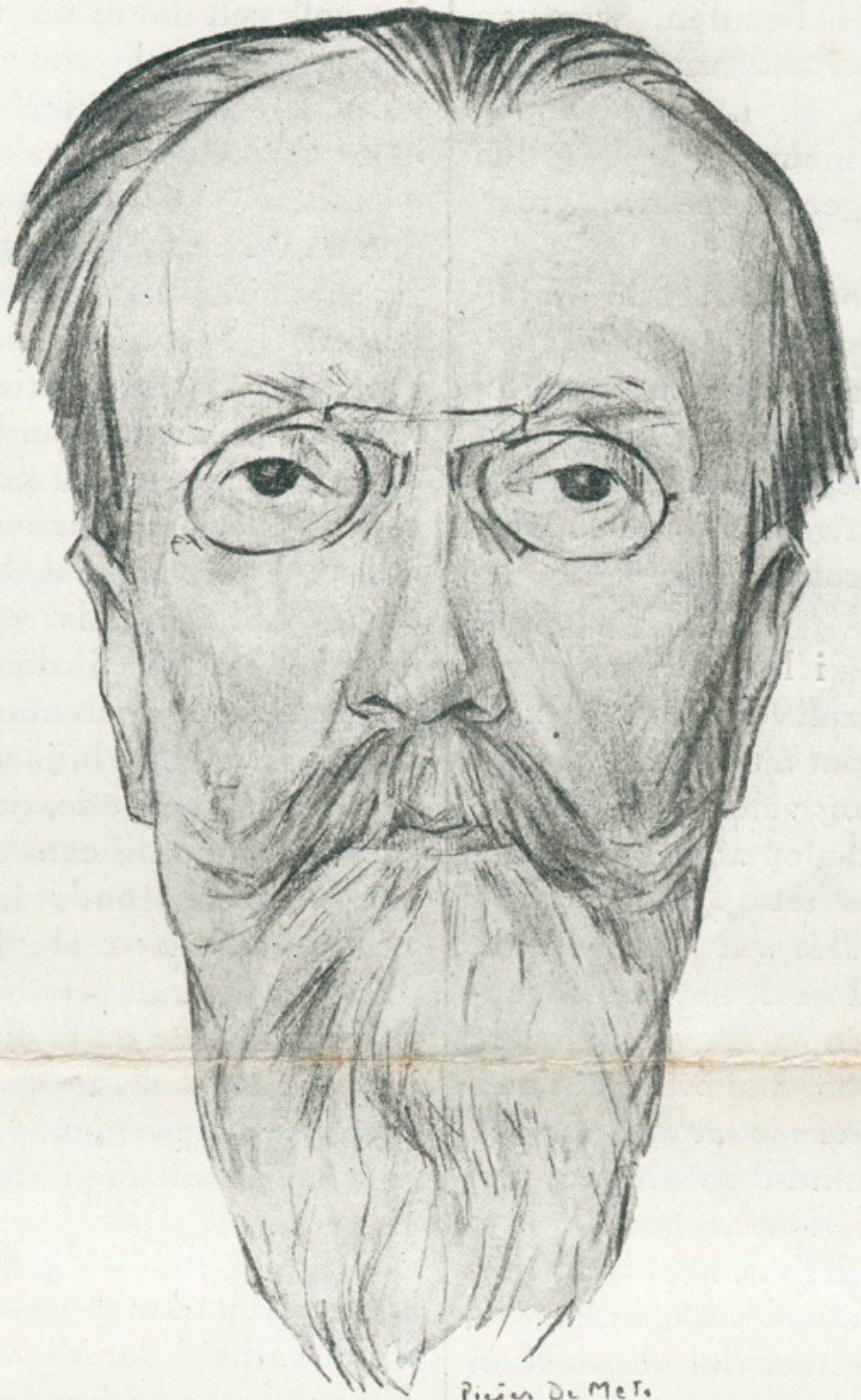
15 Letterenhuis N4581/B: Oscar Nottebohm aan Pol De Mont, 16 april 1919.

16 Pol de Mont als Vlaamsche persoonlijkheid, in: *De Schelde*, 25 mei 1932.

17 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Julius Péé, 30 januari 1921, en een gelijkaardige aan Jozef Goossenaerts, 23 mei 1921.

18 *De Schelde*, 27 januari 1920, 19 juni, 3 juli 1921 en 15 juli 1921.

19 *Volk aan den arbeid*, 1 mei 1942, p. 15.

Picior De Metz
Antwerpen
april 1922

Pol de Mont

Die Vlaamse beweging was na de oorlog toe aan een reorganisatie. De verschillende facties, loyale flaminganten en activisten, leden van de Frontbeweging, katholieken en vrijzinnigen, zaten niet meteen op dezelfde golflengte. Toen in 1919 Het Vlaamsche Front gesticht werd, de Vlaams-nationalistische partij die ook bekend is als de Frontpartij, werd De Mont lid. De partij was gegroeid uit de antimilitaristische Vlaamse Frontbeweging en ze nam meteen ook activisten op in haar rangen. Van meet af aan stonden reformisten die Vlaams zelfbestuur wilden realiseren langs wettelijke weg tegenover radicalen die een revolutionaire strategie wilden voeren. Daarnaast was er ook een duidelijke breuklijn tussen katholieken en pluralisten. Aangezien de partij nooit zeer hechte structuren had, waren wrijvingen en conflicten aan de orde van de dag. De aanvankelijke leiders, ook leiders van de Frontbeweging, Adiel Debeuckelaere en Hendrik Borginon verdwenen al snel uit het beeld terwijl twee Antwerpse vrijzinnigen, allebei reformisten, allebei oud-leerlingen van De Mont, de partijkoers gingen bepalen: Herman Van Puymbrouck werd in 1921 nationaal voorzitter en Herman Vos, die na zijn vrijlating eind 1921 secretaris van de Antwerpse afdeling was geworden, werd vanaf 1925 de feitelijke parlementaire leider.²⁰ De Mont zelf steunde de eis voor zelfbestuur en probeerde vruchteloos de tegenstanders van het Vlaams-nationalisme duidelijk te maken dat zelfbestuur en federalisme een zuiver politieke regeling waren en zeker niet onvaderlands.²¹ Waarmee hij niet zonder meer het activisme afwees want hij beschouwde de activisten als een soort idealisten en hun gedrag, hun streven bewonderenswaardig.²² Later zou hij de Zuid-Afrikaanse generaal Jan Smuts, die zijn tegenstrever Christiaan De Wet hulde bracht op zijn begrafenis, als les opvoeren voor Belgen en Vlamingen: het land had dergelijke verzoening nodig, een wijs staatsman hoorde te weten dat zonden door idealisme begaan, lees het activisme, niet tot in der eeuwigheid dienden te worden uitgeboet.²³

De Schelde werd onder impuls van De Mont de spreekbuis van Het Vlaamsche Front. Onder zijn opvolger Willy De Hous werd tussen 1923 en 1927 die redactionele lijn verder gezet, en vervolgens werd volksvertegenwoordiger Herman Vos, de leider van de Antwerpse Frontpartij, tot 1933 hoofdredacteur.²⁴ De nauwe band tussen het blad en het Vlaamsche Front belette niet dat De Mont de Fronters hard de mantel kon uitvegen als ze volgens hem hun parlementaire taken niet voldoende ter harte namen. Het leverde hem geregeld beledigende brieven op, maar, zo schreef Van Puymbrouck hem, alle redacties kregen die en ze hoorden in de scheurmand. Hij merkte ook op dat de Vlaamse beweging op korte tijd volledig veranderd was, dat er geen leiders meer waren en dat *De Schelde* alleen maar werd gekocht vanwege de artikels van de

— 20 Cf. Br. De Wever, *Greep naar de macht [...]*, pp. 46-50, en Br. De Wever, *Vlaamsche Front, het, in: NEVB [...]*, pp. 3405-3407.

21 *De Schelde*, 19 januari 1922.

22 *De Schelde*, 19 februari 1921.

23 *De Schelde*, 10 maart 1922.

24 S. Van Clemen, De verkoop van het dagblad 'De Schelde' (1927-1929), in: *Wt*, jg. 56, 1997, nr. 1, pp. 25-44, pp. 25-26, en Br. De Wever, *Volk en Staat*, in: *NEVB [...]*, p. 3530.

hoofdredacteur en die van Fritz Francken terwijl je voor dagelijkse gebeurtenissen een ander blad moest bijkopen.²⁵ Geen onverdeeld gunstig oordeel over *De Schelde* als dagblad, wel over het belang ervan als opinieblad.

Het katholicisme van heel wat Fronters leidde soms tot wrijvingen en occasioneel een aanvaring,²⁶ maar dat was allerm minst een rem op het engagement van Pol De Mont. Hij wilde niet meer horen van het minimumprogramma waarop veel 'kastraten' als Van Cauwelaert, Louis Franck, August Vermeylen en hun volgelingen, hun hoop stelden.²⁷ In 1921 toonde *De Schelde* weinig vertrouwen in de werking van de in 1919 door Alfons Van de Perre opnieuw opgerichte hogeschoolcommissie, een opvolger van de commissies die op instigatie van De Mont sedert 1897 pleitten voor de vervlaamsing van de Gentse universiteit.²⁸ Van de Perre liet De Mont weten dat de commissie onverkort vasthield aan de gehele vernederlandsing en klachten over haar werking liever niet op het publieke forum geuit zag.²⁹ Bij het begin van het academiejaar 1922-1923 maakte De Mont in de krant overduidelijk dat hij liever geen Vlaamse hogeschool zag in Gent dan een verminkte.³⁰ Toen er sprake was van de stichting van een Vlaamse Club in Brussel, waarin Vermeylen nogal wat prominente Vlamingen van verschillende strekkingen zou verzamelen, vermoedde De Mont dat die minimalistische standpunten zou huldigen en hij vroeg Van Puymbrouck of het niet opportuun zou zijn snel een nog democratischer club te stichten, met een lager lidgeld en open voor alle echt nationalistisch voelende Vlamingen, intellectuelen en kunstenaars.³¹ Veel kwam van dat initiatief niet terecht.³² Dat Vermeylen met zijn prestige en politiek en academisch netwerk niet de leiding op zich nam van de strijd van de maximalisten stelde hem erg teleur.

Met de partij ging het na verloop van tijd niet meer zo goed. Niet alleen vertrokken interessante leden, een aantal arrondissementele en provinciale afdelingen ontloopte zich tot aparte partijen met een katholiek profiel. Uiteindelijk hield alleen de Antwerpse afdeling nog stand.³³ De Mont, op dat ogenblik al geen hoofdredacteur meer, vroeg Van Puymbrouck de klachten over financiële onregelmatigheden te onderzoeken. Hij voelde zich persoonlijk gevisieerd toen over zijn voordrachten niet meer werd bericht in *De Schelde* en hij constateerde dat de Vlamingen niet meer solidair waren. Dat de Vlamingen uit elkaar werden gespeeld, is wel duidelijk. De Mont gaf

— 25 Letterenhuis M762/B2: Herman Van Puymbrouck aan Pol De Mont, 2 december 1922.

26 Letterenhuis P9746/B: Herman Van Puymbrouck aan Pol De Mont, 22 januari 1926.

27 Pol De Mont gebruikte de term in een ongedateerde brief aan Herman Van Puymbrouck (Letterenhuis M762/B).

28 Cf. J. Van Eycken & P. van Hees, *Vlaamse hogeschoolcommissies*, in: NEVB [...], pp. 3453-3456.

29 Letterenhuis P354/B: Alfons Van de Perre aan Pol De Mont, 21 en 23 maart 1921.

30 *De Schelde*, 8 oktober 1922.

31 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Herman Van Puymbrouck, s.d., en aan idem en Herman Vos, 17 augustus 1922.

32 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Herman Van Puymbrouck, 4 en 7 oktober 1924 en 19 september 1925.

33 Br. De Wever, *Vlaamsche Front* [...], p. 3406.

vaak voorbeelden daarvan; twee volstaan om die klacht over het gebrek aan Vlaamse solidariteit te illustreren.

Toen de Lierse schrijver Felix Timmermans in 1922 de driejaarlijkse staatsprijs kreeg, werd er voor hem in de Pallieterstad een minimalistisch-flamingantische viering georganiseerd, zonder het gemeentebestuur bovendien want dat trok resoluut de belgicistische kaart en hield zich ver van de Vlaamse hulde. *"Karakterloos"*, liet De Mont Van Puymbrouck weten. Toen dezelfde Timmermans in 1925, na Stijn Streuvels en Jozef Muls, gevraagd werd briefwisselend lid van de Koninklijke Vlaamse Academie te worden, vond De Mont dat een terechte, verdiende uitnodiging. Hij had het er echter moeilijk mee dat de schrijver ook inging op die vraag van de volgens hem 'belgicistische' academie. Aan Vos en Van Puymbrouck schreef hij dat het Vlaamsche Front met alle middelen de mannen van talent moest weten te binden, bijvoorbeeld door meer waardering. Hij zou hen een lijst bezorgen van kunstenaars uit alle disciplines *"die lid van het Front MOETEN worden"*.

Volgens De Mont hadden de Van Nu en Straksers geen enkele betekenis voor het Vlaams-nationalisme, integendeel. Hij voegde er, niet echt overtuigend, aan toe dat Vermeylens *Kritiek van de Vlaamsche beweging* – een anarchistisch gekleurd pleidooi voor de ontplooiing van het individu, een afwijzing van de romantische liefde voor ras en stam, een visie waarin de taal geen doel is maar slechts een middel tot sociale, economische en culturele emancipatie van de Vlamingen – niet eens zo revolutionair nieuw was, en dat die gedachte, net als het Groot-Nederlands nationalisme, halfweg de jaren 1870 al leefde bij hemzelf en Rodenbach, bij Jacob Muyldermans en Flor Heuvelmans. Hij zag hoe de verdedigers van het minimumprogramma, Vermeylen, Camille Huysmans en anderen met hun machtig subsidiewapen de jongeren weghaalden bij het nationalisme, hij zag hoe velen in het spoor van toneelcriticus Lode Monteyne het Vlaamsche Front verlieten, en vond dat de Vlaams-nationalistische bladen Vermeylen telkens weer met zijn *Kritiek der Vlaamsche Beweging* moesten confronteren en hem erover laten struikelen. Meer dan ooit vond De Mont het in 1925 nodig dat het Vlaamsche Front koppig zichzelf zou blijven opdat het niet uiteen zou vallen en slechts de historische partijen zouden overblijven.³⁴ Daarom ook vond hij het opportuun een eigen bioscoop te beginnen, een plek waar voordrachten zouden kunnen worden gehouden en waar men films kon bekijken die elders niet of nauwelijks werden getoond; Nederlandse, Scandinavische, Duitse,...³⁵ Toen hij van Herman Vos vernam dat Emmanuel De Bom een algemeen Vlaams tijdschrift wilde stichten waaraan ook Vlaams-nationalisten konden meewerken, stond De Mont erop dat die Vlaams-nationalisten dan ook de helft van de redactie zouden uitmaken.³⁶

34 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Herman Van Puymbrouck en Herman Vos, 9 mei 1925.

35 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Herman Van Puymbrouck en Herman Vos, 31 januari 1925.

36 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Herman Van Puymbrouck, 19 september 1925.

In de jaren twintig raakte het Vlaams-nationalisme in toenemende mate ideologisch verdeeld. In 1924 schaarde Staf De Clercq zich achter de West-Vlaamse, expliciet katholieke eisen en dus tegen het pluralisme van de Antwerpse vleugel, maar in wezen was De Clercq in die dagen vooral een brugfiguur tussen de verschillende facties in het Vlaams-nationalisme en hij genoot veel vertrouwen.³⁷ Vanaf 1920 organiseerde De Clercq Vlaams-nationalistische landdagen in Kester.³⁸ Op 7 mei 1924 voerde Joris Van Severen het woord en sprak o.a. ook Pol De Mont. Hij vond dat de stichting van een partij waarvoor Vlaams nationaal belang geen bijzaak maar hoofdzaak was, de grootste gebeurtenis was in de Vlaamse beweging. Geen van de traditionele partijen had er ooit naar gestreefd de Vlamingen te geven wat hen wederrechtelijk werd afgenomen en daardoor ontbrak het hen aan een eigen cultuur en taal. Hij constateerde dat er ondertussen een gevaarlijke tweespalt was ontstaan in de Vlaamse rangen, maar dat de Vlaams-nationalisten die niet verder wilden uitdiepen ten voordele van enig subversief of anti-Belgisch doel zoals Vlaamse onafhankelijkheid. Integendeel, hij, en hij dacht voor de hele partij te spreken, wilde het antagonisme laten verdwijnen, verzoening bewerken tussen Vlamingen en Walen door werkelijke gelijkheid in rechten en in feite. Dat hij daarmee het al zo vaak op de korrel genomen minimumprogramma propageerde, leek hem niet op te vallen. Hij noemde zijn partij democratisch en pacifistisch, maar bleef van mening dat een staat een leger moest hebben om zijn grondgebied te verdedigen, niet om aan te vallen. Daarom verzette hij zich tegen een politiek die in een vreemde hoofdstad – in Parijs dus – werd bepaald. Hij beschreef zijn partij als een groep wereldburgers die de grenzen wijd open wilde zetten voor alle stromingen van de beschaving op voorwaarde dat het hen wenselijk leek ze te assimileren. Van de ruim vier miljoen Vlamingen wilde hij overtuigde Vlaamse cultuurmensen maken. De nationalisten waren alsnog een minderheid maar De Mont zag alleen maar groei en dat door het volk bewust te maken van zichzelf en zijn rechten. Hij vond het zelfverheffend te weten dat ze stredden voor een rechtvaardige zaak en daar offers voor brachten. Ten slotte, en dat is toch niet onbelangrijk in de hoofdzakelijk door mannen geleide politiek, riep hij de Vlaamse vrouwen op propaganda te maken voor de Vlaams-nationalistische partij, de enige waarborg op een toekomst voor Vlaanderen.³⁹

Ondanks de manifeste meningsverschillen tussen de katholiek en de liberaal, droeg Pol De Mont De Clercq in juni 1924 een eigen kerelslied op van een vijftigtal verzen: 'De Payotten'. De 'Kerels van 't koen Payottenland' zoals ze in iedere strofe twee keer genoemd worden, zijn boeren, de stoerste mannen van het land, trots op hun aard en afkomst, trouw aan hun zeden, en koppig. Het zijn "mannen van echt-Frankisch bloed", ze zijn "Dietsch gesnaveld en Dietsch gebakerd" en "niet te verwaalschen, niet te verfranschen".⁴⁰ Er kan geen twijfel over bestaan dat Pol De Mont, zelf geboren in

37 Br. De Wever, *Clercq, Staf de*, in: NEVB [...], p. 745.

38 Cf. Br. De Wever, *Greep naar de macht* [...], p. 47.

39 Cf. *De Ploeg*, 10 mei 1924.

40 In P. De Mont, *Aan mijn Payottenland*, s.l., 1924, pp. 35-39, citaten pp. 35, 38 en 39.

Wambeek in het Pajottenland maar allerminst een boer, deze eigenschappen ook voor zichzelf opeiste en tegelijk duidelijk maakte dat de strijd van de verschillende facties één strijd was die alleen in eenheid kon worden gewonnen. Om de verschillende facties bij elkaar te brengen, zette De Mont zich ook in voor de stichting van Vlaamse huizen en met name van een Vlaams huis in Antwerpen. Er bestond geen overkoepelende organisatie die de stichting en de werking van de Vlaamse huizen coördineerde, maar uit verschillende initiatieven groeide tussen 1920 en 1940 toch een vrij indrukwekkend netwerk van lokalen voor het Vlaamse verenigingsleven. In Antwerpen is vooral zaal El Bardo aan de Sint-Jacobsmarkt, het decor van verschillende toespraken van De Mont, het vermelden waard.⁴¹

De laatste twaalf jaren van zijn leven had De Mont opvallend veel contact met Herman Van Puymbrouck, oud-leerling en uiterst beginselvast Vlaams-nationalist. Enkele honderden meestal ongedateerde brieven van De Mont bleven bewaard; ze geven een duidelijk beeld van De Monts overtuiging in de naoorlogse periode en ze getuigen van zijn verregaande bemoeienissen met het reilen en zeilen van de Frontpartij. Cultuur is nooit ver weg, maar hij had ook een duidelijke visie op de politieke doelstellingen, hij had oog voor de marketing van de partij, de middelen om aandacht te krijgen en leden te werven. Af en toe vertolken ze ook De Monts verlangen naar een onafhankelijker Vlaanderen. Hij was absoluut voorstander geworden van de bestuurlijke scheiding en hij vond het hoog tijd dat alle Vlaamse organen zich zouden verzetten tegen de vanzelfsprekend geachte tweetaligheid. De studie en de kennis van het Frans wees hij echter niet af. Hij zag ook wel dat de elite andere talen nodig had om internationaal te kunnen werken, maar hij vond in dat opzicht de kennis van het Engels en het Duits heel wat nuttiger dan die van het Frans. Henri Pirennes stelling dat Vlaanderen altijd al tweetalig was, deed hij af als een leugen, ook al gaf hij toe dat er altijd Vlamingen waren geweest die óók Frans spraken. Het is duidelijk dat hij Vlaanderen wilde losweken uit de Franse invloedssfeer en daarom koos hij voor Duitsland en Engeland.

DE JOURNALIST EN ZIJN BLAD

De Mont had dus de opdracht van Gust Janssens aanvaard. Hij had een duidelijke visie op zijn functie en die expliciteerde hij geregeld in de kolommen van zijn blad. Streven naar objectiviteit en onafhankelijkheid klinken daarin opvallend door. *De Schelde*, zo schreef de hoofdredacteur op 5 juni 1919, wilde “Een vrij orgaan [zijn], de wezenlijk vrijzinnige tolk van wezenlijk vrijzinnige mensen, woorden en daden onzer politieke mannen van elke richting beoordeelende naar hun deugdelijkheid en niet naar een door sektarischen geest geleide voorkeur”. Twee maanden later zegde hij zijn steun toe aan iedereen die eerlijk, oprecht en zonder neevengedachten voor Vlaanderen streed.⁴²

— 41 Cf. A. Himpe, *De Beweging in Huis. Vlaamse huizen tijdens het interbellum*, Gent, 1992, pp. 17 en 47-54 (El Bardo).

42 *De Schelde*, 14 augustus 1919.

Toen hij enkele jaren later terugblikte, maakte De Mont zich sterk in zijn aanvankelijk voornemen geslaagd te zijn:

“Wij, die het ons van ons eerste optreden als dagbladschrijver tot een vasten regel maakten, allen en alles, personen en gebeurtenissen, te beoordeelen zonder sentimentaliteit en vooroordeel, objectief en eerlijk; wij die ons zelfs in kiesche omstandigheden, op het gevaar af, door zeker maar al te wel gekend maar te weinig doorschouwd persje te hooren verdacht maken, lieten leiden door ons gezond verstand en onzen – naar wij hopen durven – levendigen zin voor de werkelijkheid”⁴³

Voor hem hoorde de ideale journalist vrij te zijn. Moedig, onafhankelijk, en zonder vrees voor tegenspraak. Een journalist moest volgens hem leraar, belijder, zendeling, priester en ‘zelfdenker’ zijn, geen lakei noch kwakzalver noch zelfbespotter, want aan dat soort dagbladschrijvers had de wereld, de mensheid, Vlaanderen, het lijdende en strijdende Vlaanderen, niets.⁴⁴

Het was de nieuwe hoofdredacteur meteen duidelijk waar hij naartoe wilde. Een Vlaams-nationale eenheid, telkens weer de eenheid in de strijd, was het streefdoel, was al sedert zijn toespraak bij het graf van Conscience in 1883 zijn streefdoel. Moeilijk te bereiken evenwel. Het perslandschap was verbrokkeld. Zo was er *Ons Vaderland*, dat op 31 december 1914 in Calais was begonnen verschijnen en in 1915 in de handen van enkele radicale flaminganten was gevallen die later de leiding van de Frontbeweging zouden vormen. Na de oorlog werd *Ons Vaderland* het orgaan van Het Vlaamsche Front maar het werd al snel door activisten gedomineerd en alvast de Antwerpse afdeling wist dat niet te waarden.⁴⁵ Omdat De Mont vond dat *De Schelde* ook het blad van de Fronters moest worden, wilde hij zijn krant in de richting van *Ons Vaderland* laten evolueren. Omdat hij wist dat Gust Janssens ook invloed onderging van andere Vlamingen vroeg de hoofdredacteur aan Van Puymbrouck om de drukker aan te moedigen telkens er hoofdartikels verschenen die in het gehele opzet pasten.⁴⁶ Hij vroeg hem ook ervoor te zorgen dat *De Schelde*, door sommigen weinig flatterend een “*activistisch boterpapertje*” genoemd,⁴⁷ alle mededelingen van het Vlaamse Front over meetings, voordrachten enz. zou ontvangen, zodat hij het dagblad tot spreekbuis van tenminste de Antwerpse afdeling van de partij zou kunnen maken. De Mont was een geestdriftig hoofdredacteur die zich opstelde als raadgever maar vooral als gelijke van zijn jonge medewerkers omdat hij geloofde in hun kwaliteiten. Zoveel blijkt uit brieven, uit artikels naar aanleiding van huldigen en commentaren na zijn overlijden.⁴⁸

43 *De Schelde*, 12 januari 1922.

44 *De Schelde*, 19 april 1922.

45 L. Schepens & L. Vandeweyer, *Ons Vaderland, dagblad*, in: NEVB [...], pp. 2305-2306.

46 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Herman Van Puymbrouck, na 27 mei 1919.

47 *De nieuwe gazet*, 13 april 1920.

48 Fritz Francken namens de redactie, *De Schelde*, 10 december 1922; *Zondagsblad van de Volksgazet*, 5 juli 1931; Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Alfons Van de Perre, 23 maart 1921;

GODSVREDE EN VLAAMSE ZAAK

Een van uitgangspunten van de Frontbeweging was de Godsvrede, waarbij katholieken en niet-katholieken hun geschillen vergaten en samen de Vlaamse strijd voerden. De Mont, die ook als liberaal nooit naliet katholieken te huldigen die zich voor de Vlaamse zaak inzetten, die altijd weer op eenheid aandrong, kon zich perfect vinden in dat uitgangspunt. Toen de katholieke Edward Coremans, die vanwege zijn Vlaamse inzet decennia eerder al op de uitgesproken steun van de toen liberale De Mont kon rekenen, in 1920 een monument zou krijgen, had hij, bij wijze van propaganda voor het Front nog een extra hulde willen brengen.⁴⁹

De democratische De Mont, meer op zijn gemak met de idealen van de Franse Revolutie, liet zich niet zo vaak betrappen op steun aan of lof voor de koning. Albert had echter zijn vertrouwen; niet hij was de vijand van de Vlamingen, maar de *haute finance*, de plutocratie. Van de vorst verwachtte hij zelfs initiatieven voor een Nederlandse universiteit.⁵⁰ De relatie tussen België en Vlaanderen, tussen Wallonië en Vlaanderen en tussen de Franstalige en de andere Vlamingen komt uiteraard vaak aan bod maar kritiek was niet principieel; Waalse tussenkomsten in de Kamer konden af en toe ook op De Monts steun rekenen, zoals Destrées aanval op de onderwijspraktijk.⁵¹

Om flaminganten vertegenwoordigd te krijgen in de Kamer pleitte hij ervoor de kiezer te laten panacheren zodat die echt vrij zou zijn in zijn keuze en zijn stem zou kunnen uitbrengen op Vlaamsgezinden uit verschillende partijen zonder rekening te hoeven houden met de partijvoorkeur. Hij was dan ook zeer tevreden toen dat panacheren in 1921 mogelijk werd en de kiezer bijvoorbeeld voor Huysmans kon stemmen zonder er meteen Modeste Terwagne, de Antwerpse socialistische politicus die tijdens de oorlog zijn geloof in de Vlaamse beweging was kwijtgeraakt, te hoeven bijnemen.⁵² Het deed hem ook plezier dat via de Belgische vertegenwoordigers in de Volkenbond de Vlaamse beweging, zeer tegen de zin van de tegenstrevers in, geïnternationaliseerd raakte.⁵³

Dat kennis van de Vlaamse beweging in het buitenland verspreid raakte, was een goede zaak, maar De Mont schreef in de eerste plaats voor het thuisfront. Daar wilde hij resultaten boeken. Een volk, een natie, heeft, dat is bekend, behoefte aan heilige

De Schelde, 2 juli 1931.

49 Het ontwerp van het gedenkteken was van Frits De Mont maar het monument werd geweigerd vanwege niet ingetogen genoeg voor de begraafplaats. Het belandde in een tuin en in 1925 kwam er een meer ingetogen exemplaar. De brief van De Mont heeft meer dan waarschijnlijk betrekking op de gewraakte inhuldiging van 1920.

50 De Schelde, 20 maart 1920, 23 september 1919 en 4 januari 1920.

51 De Schelde, 1 juli 1921.

52 De Schelde, 24 oktober 1919 en 16 januari 1921.

53 De Schelde, 9 november 1920.

plaatsen.⁵⁴ De Vlamingen hadden onder meer al de Groeningekouter en het Campo Santo, De Mont wilde alvast nog een extra walhalla creëren in Antwerpen. Vandaar zijn herhaalde pleiten, al sedert de Consciencefeesten van 1912, voor de oprichting van een museum, niet alleen gewijd aan die ene schrijver of aan het literaire Vlaamse verleden in ruimere zin, maar een tempel én een plek van studie met aandacht voor de hele nationale wedergeboorte zoals die ook in de beeldende kunsten, muziek, economische en staatkundige beweging tot stand kwam.⁵⁵ Hij zag alle archieven liefst op één plaats samengebracht.⁵⁶

Behalve heilige plaatsen doen ook martelaren het altijd goed in een nationalistisch vertoog en De Mont was prominent aanwezig bij de inhuldiging van het monument voor de tijdens de Antwerpse Guldensporenviering van 1920 neergeschoten Herman Van den Reeck op het Antwerpse Kielkerkhof op zondag 9 juli 1922. De Mont voerde

- > Aankondiging van de hulde voor Herman Van den Reeck en de inhuldiging van een monument op 9 juli 1922. [Letterenhuis, Antwerpen]

⁵⁴ Cf. A. Stynen, *Een geheugen in fragmenten. Heilige plaatsen van de Vlaamse beweging*, Tielt, 2005.

⁵⁵ *De Schelde*, 6 januari 1923.

⁵⁶ *De Ploeg*, 19 oktober 1924.

als eerste het woord voor de jongeman die *“de opperste, de onvergankelijke eer te beurt viel, met zijn bloed te bezegelen een van zijn levensidealen, dat tevens een ideaal is van ons allen (...) de algehele heropbeuring van het geheele Vlaamsche volk”*. De herinnering aan de tragische dood, zo vervolgde hij, moest alle Vlamingen leren consequent de eigen principes te volgen: *“Wij moeten ons geheele leven zoo bezielen met onze menschelijke en nationale idealen”* en dat betekende concreet:

“dat wij de Vlaamsche idealen niet meer, nimmer meer, ondergeschikt maken aan om 't even welk ander minder verheven ideaal; dat wij den nationalen, kultureelen en ekonomischen heropbloei van ons dierbaar volk niet meer, nimmer meer zullen opofferen voor die van een politiek, van een politiek programma, van een partij, ook dan, als deze politiek, dit programma, deze partij, de onze zou zijn geweest ons leven lang.”

De rede, zijn zoveelste oproep tot Vlaamse frontvorming, was gelardeerd met alle discursieve technieken die de herinnering aan een martelaar een spreker biedt: bloed, heilig, heldhaftigheid, te volgen voorbeeld, enzovoort.⁵⁷

Hoe controversieel De Monts optreden en zijn persoon zelf door zijn flamingantisme waren geworden, bleek in 1922, op zijn 65ste verjaardag. De verzamelde francofonie, en zij niet alleen, nam de geplande hulde zwaar onder vuur. *La Gazette* had het over de viering van *“l'antibelge et bochophile”*, *“l'ami impénitent des Boches avant, pendant et après la guerre”*; *Le Soir* had moeite met alle Belgische ambtenaren die de anti-Belgische manifestatie zouden steunen; *L'Étoile belge* kopte *“Les Saturnales flamingantes”*. Ook *De Nieuwe Gazet*, waarin August Monet, ook een oud-leerling, zegde dat voor De Mont het flamingantisme een leven lang een *“melkkoe”* was geweest en de man zelf een *“leeg vat”*, trok fel van leer en noemde de voorgenomen hulde *“een pangermanistische apotheose”*. Het blad maakte zich sterk dat dat de mening van haast iedereen was, omdat De Mont de vader van het pangermanisme was en de hulde bijgevolg een pro-Duitse manifestatie zou worden. En er was niet eens reden tot feesten, ging het verder, niemand las hem nog, politiek had hij nooit geschitterd, als journalist stelde hij niets voor en de Vlaamse beweging had hij geen enkele dienst bewezen. *De Nieuwe Gazet* voorspelde dat op het feest iedereen te vinden zou zijn die de Belgische nationaliteit wilde vernietigen, en eiste dat de regering de hoge functionarissen die aan de manifestatie zouden deelnemen voor de keuze zou stellen: *“lid van het comiteit of sinecuur aan 't ministerie!”* *La Métropole* begreep niet dat men De Mont kon vieren, maar *Le Peuple* reageerde laconiek dat als de conservator al fouten had gemaakt die de gemeenschap tenminste niets hadden gekost.⁵⁸

— 57 *De Vlaamsche Week*, II, 2, 16 juli 1922, waarin ook de rede van De Mont.

58 *La Gazette*, 19 en 22 juni en 18 juli 1922; *Le Soir*, 22 juni 1922; *L'Étoile belge*, 28 juni 1922. *De Nieuwe Gazet*, 20 en 25 juni 1922; *Le Peuple*, 20 juli 1922.

Er werd, ook door De Mont, gevreesd voor rellen,⁵⁹ maar zover kwam het niet. Op 10 december 1922, en niet op 2 juli zoals aanvankelijk, of een dag in oktober zoals kort daarna gepland, vond de plechtige feestzitting plaats. Een Vlaams evenement, bijgewoond door een massa bekende figuren uit de culturele wereld. Jozef Muls constateerde in zijn feestrede dat De Mont “die vandaag als een gevaarlijk man voor België wordt beschouwd” voor de oorlog een officiële hulde zou hebben gekregen maar het nu moest doen met een onderonsje van Vlamingen. *De Schelde* en andere bladen ruimen veel plaats in voor een verslag van het feest en voor individuele getuigenissen met bijzonder veel lof voor de mens De Mont.⁶⁰ *Het Algemeen Handelsblad* zag De Mont, na Hugo Verriest, als de meest algemeen erkende persoonlijkheid in het land. “Deze verstokte nationalist was geestelijk internationalist en de eerste Europeëer in Vlaanderen. Hij was de resoneerbodem die de nieuwste geluiden weerkaatste die kwamen van Noord en Zuid en Oost en West”,⁶¹ zo motiveerde de redacteur zijn uitspraak. Niettemin was De Mont na de oorlog in de ogen van velen finaal verbrand. Behalve tegenkanting en laster in de pers werd het leven hem ook anderszins zuur gemaakt. Hij werd veel minder vaak gevraagd om voordrachten te geven en soms werden geplande evenementen in laatste instantie afgezegd. Zo in Sint-Niklaas waar hij in het voorjaar van 1923 zou spreken bij de opening van een tentoonstelling. Op vraag van de schepen van cultuur werd zijn rede op het laatste moment geschrapt, uitdrukkelijk omdat de spreker de hoofdsteller was van *De Schelde*, een Vlaams radicaal en Fronter.⁶²

NOOIT MEER OORLOG EN VOLKENBOND

De nooit-meer-oorloggedachte, een van de basisprincipes van de Frontbeweging en het Vlaamsche Front leidde tot de prominente aanwezigheid van vraagstukken van bewapening en militarisme in *De Schelde*. De Mont koppelde ze aan zijn opvattingen in verband met de individuele dienstplicht. Tegenover de bewapeningswedloop, die geleid had tot de oorlog, geloofde hij heel sterk in de door de Amerikaanse president Woodrow Wilson gepropageerde Volkenbond. Hij was bijzonder gevoelig voor alle problemen die de realisering ervan in de weg stonden of vertraagden, en keer op keer vroeg hij er aandacht voor in hoofdartikels in zijn krant.⁶³

59 Letterenhuis P9746/B: Herman Van Puymbrouck aan Pol De Mont, 2 december 1922.

60 *De Schelde*, 11 december 1922.

61 *Algemeen Handelsblad*, 11 december 1922.

62 *De Schelde*, 26 juni 1923.

63 Het wel en wee van de Volkenbond, van de aanloop tot de mislukking, zo vaak aanwezig in De Monts artikels, wordt uitvoerig beschreven door John Milton Cooper in zijn *Breaking the heart of the world: Woodrow Wilson and the fight for the League of Nations* (Cambridge, Cambridge University Press, 2001). Cooper aarzelt niet de Amerikaanse president op te voeren als een soort ziener die de gruwel van een nieuwe oorlog voorzag, net als de ideologische polarisering in het interbellum, wat hij met de oprichting van de Volkenbond zonder succes poogde te voorkomen (pp. 432-433).

Met verwijzing naar *Les Châtiments* (1853) van Victor Hugo profeteerde De Mont het verdwijnen van vorsten en slaven en de komst van een nieuwe wereld, gebaseerd op gelijkheid, onder een republikeinse regering. Hij rekende daarvoor op de realisering van de voorstellen van de Amerikaanse president: ze moesten het fundament worden van de nieuwe wereld die uit de chaos van de oorlog zou ontstaan.⁶⁴ Wilsons voorstel voor een handvest van de Volkenbond werd op 25 februari 1919 door de deelnemers aan de vredesconferentie van Versailles goedgekeurd en bevatte hoofdzakelijk maatregelen om oorlog te vermijden. Het eventuele niet tot stand komen van de overkoepelende organisatie beschouwde De Mont als het grootst denkbare ongeluk voor de kleine landen.⁶⁵ De hoofdredacteur zou nog vaak de lof van Wilson zingen, vanwege diens opvattingen over het zelfbeschikkingsrecht der volken en het idee dat staatslieden de dienaren moesten zijn van het volk, ook van het werkvolk, dat hen had verkozen,⁶⁶ of als context om te pleiten voor gelijke rechten voor zwarten in de Verenigde Staten.⁶⁷

In de zomer van 1919 had De Mont heel wat waardering voor het antimilitarisme van de Franse socialisten die bij monde van Paul Faure het vredesakkoord in vraag stelden en voor de opvattingen van de Duitse wetenschapper en pacifist Georg Friedrich Nicolaï, die al in 1914 een anti-oorlogsmanifest had opgesteld.⁶⁸ In april 1920 constateerde hij echter dat de mogendheden opnieuw aan het bewapenen waren, dat een nieuwe oorlog werd voorbereid die, en daarbij citeerde hij *The Times*, met almaar preciezere wapens zou worden gevoerd en dat tot ver achter de frontlinies. Zijn enige hoop de idealen van de Volkenbond alsnog gerealiseerd te zien, was een initiatief van de kleine landen die door de grote 'zogezegd' beschermd werden maar al te vaak de dupe waren.⁶⁹ Kort daarna ging zijn aandacht naar de kritiek van Herbert Henry Asquith, van 1908 tot 1916 eerste minister van Groot-Brittannië, op de vrede van Versailles, die geen waarborgen had ingebouwd tegen nieuwe militaire avonturen. Verder ook naar het pleidooi van diens opvolger David Lloyd George om te praten met Lenin en handelsbetrekkingen aan te knopen met de Sovjet-Unie en naar de Engelse econoom (en latere Nobelprijswinnaar voor de vrede) Norman Angell die het vredesverdrag wilde aanpassen om de menselijke ellende in Centraal- en Oost-Europa te keren en te kiezen voor een realpolitiek eerder dan voor een bestraffingspolitiek die tot niets leidde.⁷⁰ Langzaam kwam ook een plan B in beeld. De Mont geloofde in een bolsjewistische toekomst voor Rusland, en in het internationale mijnwerkerscongres

64 *De Schelde*, 9 juni 1919.

65 *De Schelde*, 17 december 1919.

66 *De Schelde*, 24 juni 1919.

67 *De Schelde*, 16 augustus en 11 september 1919.

68 *De Schelde*, 17 juli en 28 augustus 1919.

69 *De Schelde*, 8 april 1920.

70 *De Schelde*, 3 en 13 juni 1920. In 1921 lukte het Lloyd George een handelsverdrag met de Sovjet-Unie te sluiten, en dat ondanks de tegenwerking, ook in zijn eigen partij, omdat een verdrag met Lenin impliciet de erkenning zou zijn van het regime dat de familie van de tsaar had omgebracht. Tot veel handel leidde het verdrag niet. Cf. I. Packer, *Lloyd George*, Basingstoke, 1998, p. 84.

dat in de zomer van 1920 plaatsvond in Genève zag hij allerlei goeds. Niet als socialist, maar als Vlaming, geloofde hij in het samengaan van een nationale cultuur met economie, en net als de congressisten achtte hij het nationaliseren van de mijnen een noodzaak voor democratisch beheer. Hij had het over een keerpunt en over de heilige lente der volkeren want hij voorzag hoe een mondig geworden proletariaat de plaats van de traditionele leiders zou overnemen en de oude waarden van al wie financieel of anderszins baat hadden bij oorlogen zou vervangen door nieuwe.⁷¹ De Mont bespeelde alle gevoeligheden: voor gelovigen gaf hij uitgebreid aan hoe zeer oorlog wel in conflict was met de christelijke leerstellingen,⁷² voor wie nog getraumatiseerd was, gaf hij een analyse van de geopolitieke situatie en hij kon alleen maar concluderen dat een oorlog veel dichterbij was dan in 1914.⁷³ Wie het niet al te breed had, kon zich aangesproken voelen door een artikel waarin het grote geld de schuld van alles kreeg.⁷⁴ Het militarisme was voor hem de vijand. Zo kort na de oorlog was de bewapening weer in volle gang en een enkeling als de Amerikaanse republikeinse senator William Borah, een roepende in de woestijn, liet geregeld de noodkreet weerklinken dat een nieuwe oorlog het einde van de menselijke cultuur zou betekenen. De senator, overigens een belangrijk tegenstander van de Volkenbond, verwachtte een biologische en chemische oorlog, betoogde dat de voorbereiding van een oorlog tien keer hogere budgetten kreeg dan opvoeding en rekende op het gehele volk om regeringen onder druk te zetten en tot ontwapening te verplichten.⁷⁵ Een visie waarin De Mont zich vlot kon herkennen.

Cruciaal in De Monts kijk op vrede en militarisme waren zijn geloof in de democratie en de houding van de geallieerden tegenover België en vooral Duitsland. Tientallen artikelen hebben betrekking op het ontworpen en op 24 augustus 1922 goedgekeurde militaire akkoord tussen Frankrijk en België en de gevolgen ervan voor Vlaanderen en voor Europa.⁷⁶ Over de afkeer van Camille Huysmans, *L'humanité* en *The Daily News* van dat akkoord. Daartegenover hoopte hij op samenwerking en de uitbouw van een universeel rijk waarin vroegere vijanden bij elkaar kwamen om vrede te bereiken; verzoening uit eigenbelang.⁷⁷ IJdele hoop natuurlijk, en nadat hij in een aantal artikels had gereageerd op de gang van zaken besloot hij dat zolang de mogelijkheden niet ont-

71 *De Schelde*, 2, 8 en 22 augustus 1920. De samenhang tussen economie en nationalisme, door Lodewijk De Raet als eerste echt op de agenda geplaatst, wordt in detail behandeld in O. Boehme, *Greep naar de markt. De sociaal-economische agenda van de Vlaamse Beweging en haar ideologische versplintering tijdens het interbellum*, Leuven, 2008.

72 *De Schelde*, o.a. 25 en 27 maart en 25 december 1921, 10 februari en 15 april 1922.

73 *De Schelde*, 22 januari 1921.

74 *De Schelde*, 31 juli 1922.

75 *De Schelde*, 7 en 9 juli 1921.

76 In zijn doorwrochte studie over dat akkoord (*Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen*, Leuven, 1976-1977, dl. 1, pp. 159-164) heeft Guido Provoost voor de persreacties uit Vlaams-nationalistische hoek vooral aandacht voor *Ons Vaderland*, veel minder voor *De Schelde*. De naam De Mont vermeldt hij in deze context niet.

77 *De Schelde*, 16, 18 en 30 september 1920 en 6 november 1920.

wapenden België een klein maar goed ingericht leger moest hebben om de grenzen te verdedigen, een democratisch leger, geen Pruisisch of Napoleontisch waartegen de socialisten terecht waarschuwden. Nog een week later eiste hij een democratische oplossing van het legervraagstuk. Hij wilde een leger dat ingericht was volgens een eigen model, niet volgens een buitenlands, en waarvan men kon verwachten dat het zich nooit tegen de eigen bevolking zou keren. Hij wees op het belang van een gewestelijke aanwerving en opleiding in de eigen taal. De officieren hoorden tweetalig te zijn en de dienstdtijd, zoals *La dernière heure* had voorgesteld, wilde hij herleid zien tot niet meer dan vier maanden, gevolgd door een (Zwitsers aandoend) stelsel van een gewapende natie. Volgens De Mont hadden tot dan toe alleen enkele socialisten en de Vlaams-nationalisten zich gebogen over de vragen van legerhervorming en democratisering en hij was blij dat ondertussen ook anderen tot inzicht kwamen.⁷⁸ Voor *De Schelde* was het duidelijk dat geen enkele Vlaamse democraat kon stemmen voor een partij met militaristen of vrienden van militaristen op hun lijst, maar slechts voor de enige partij die overtuigd antimilitaristisch was, het Vlaamsche Front.⁷⁹

Als de kans zich voordeed, bijvoorbeeld bij het verschijnen van boeken als *L'Europa senza pace* (1921) van Francesco Saverio Nitti, na de oorlog premier van Italië en na zijn aftreden bestrijder van het fascisme, of *Der Kaiser* (1919) van Walther Rathenau, ging hij in op de situatie van Europa.⁸⁰ Nooit te beroerd om eigen teksten een nieuw leven te geven, nam hij zijn '*Toros del muerte*' op in *De Schelde* om zijn punt te maken, een waarschuwing tegen de oorlog uit 1884.⁸¹ Vooral echter had hij aandacht voor de Belgische politici die het economische en meer nog het militaire lot van het land uitsluitend aan Frankrijk wilden verbinden en daarmee de kans op Britse steun op het spel zetten.⁸² Dat Duitsland moest betalen, en veel, was voor De Mont de logica zelf, maar terwijl Britten en Italianen een Duits bankroet wilden vermijden en rekenden op wederopbouw en democratie wilde Frankrijk het onderste uit de kan. Het valt op dat De Mont, die zich tijdens de oorlog, in brieven aan zijn zoon Frits, telkens bijzonder laatdunkend had uitgelaten over het perfide Albion, in *De Schelde* geen kans onbenut liet om de internationale politiek van de Britten te steunen. In zijn herinneringen over de naoorlogse periode omschreef Lloyd George de verschillen tussen Groot-Brittannië en Frankrijk op de Parijse conferentie van juni 1921: de Fransen waren volgens hem "*curiously unaware of obvious economic facts*" terwijl de Engelsen al vroeg de realiteit onder ogen zagen.⁸³

78 *De Schelde*, 1 november, 29 december 1920 en 21 december 1921.

79 *De Schelde*, 18 november 1921.

80 *De Schelde*, 24 februari en 6 september 1922.

81 *De kleine gazet*, 29 juni 1884 en *De Schelde*, 9 september 1921.

82 *De Schelde*, o.a. 3 februari 1923.

83 D. Lloyd George, *The truth about reparations and war-debts*, London, 1932, pp. 33-53 (citaat p. 33).

De socialistische leider Hendrik De Man publiceerde in augustus 1921 in *Le Peuple* de artikelenreeks 'L'Allemagne nouvelle' over zijn Duitse ervaringen.⁸⁴ Op basis van die getuigenissen ontkrachtte De Mont de vermeende Duitse revanchistische gedachten die de behoudsgezinde en Fransgezinde bladen in België verspreidden. De Man die het militarisme in Duitsland bestreed maar ijverde voor de democratie en het socialisme en die als zoveel socialisten aan Duitsland de beste elementen van zijn geestelijke vorming dankte, achtte Europese opbloei en zeker de ontwikkeling van de lagere klassen pas mogelijk als Duitsland zich zou kunnen herstellen. De Man had veel armen gezien en slechts heel weinig IJzeren Kruisen, ook al waren die 'met miljoenen' uitgereikt. Duitse burgers en ambtenaren gaven nog wel blijk van de geest van vroeger, terwijl het volk volgens De Man de herstelbetalingen ter leniging van de aangerichte oorlogsschade terecht vond, maar het er moeilijk mee had dat de armen moesten betalen terwijl de rijken zich nog verrijkten. Opmerkelijk was ook de internationalistische geest van de arbeiders, die zich meer betrokken voelden bij arbeiders over de grens dan bij burgers in eigen land. De Mont en De Man vroegen zich af hoe het elders met de arbeiders zou lopen als die in Duitsland aan de industriële slavernij werden prijsgegeven en de redacteur verwachtte dat hij en de socialist vanwege die weinige zinnen wel weer door de modder zouden worden gehaald.⁸⁵ Enkele dagen na de moord op Rathenau, Duits minister van Buitenlandse Zaken en volgens De Mont op de goede weg om zijn volk politiek en staathuishoudkundig te verzoenen en zo bij te dragen tot het dringende herstel van de hele wereld, noemde hij de extreemrechtse aanslag een misdaad tegen de vrede en de verzoening en daarmee de tegenhanger van de moord op de pacifistische Franse socialist Jean Jaurès net voor het uitbreken van de oorlog in 1914.⁸⁶

In de zomer van zijn laatste jaar als hoofdredacteur schreef De Mont een kort essay tegen de wildgroei van nieuwe wetten omdat het 'doe anderen niet wat je niet wil dat jezelf overkomt' alles al vervat.⁸⁷ Enkele maanden later volgde *'Ware beschaving voor vele eeuwen. Een vergelijking die ons niet tot eer strekt'* waarin hij de vooruitgang, de wetenschappelijke en technische vooruitgang van de mensheid, nuanceerde met de bedenking dat de oorlog wel wetenschappelijker was geworden maar ook veel grootschaliger en barbaarser. Het ontbrak de beschaving dus aan iets essentieels, aan iets wat de mensen, individuen en volkeren kon verbinden, aan broederlijkheid. Vervolgens maakte hij de vergelijking met de oude Ariërs die een systeem van boetedoening kenden maar voor wie wraak en foltering zware fouten waren.⁸⁸ Het is niet moeilijk deze afwijzing van wraakgedachten toe te passen op de Franse eis tot volledige voldoening van de in Versailles aan Duitsland opgelegde herstelbetalingen waartegen De Mont zo vaak de pen voerde.

84 M. Claeys-Van Haegendoren, *Hendrik de Man: een biografie*, Antwerpen, 1972, pp. 129-130.

85 *De Schelde*, 17 en 23 juni 1921.

86 *De Schelde*, 30 juni 1922.

87 *De Schelde*, 31 augustus 1923.

88 *De Schelde*, 11 november 1923.

DUITSLAND EN NATIONALISME

Een Franse hegemonie op basis van de akkoorden van Versailles was wel het laatste wat Duitsland wilde. Na de oorlog werd de Vlaamse beweging er beschouwd als een factor die België uit de Franse invloedssfeer zou kunnen halen. Iets waarin de flaminganten, zo wist men in Berlijn, alleen konden slagen als niemand hen Duitsgezindheid kon verwijten. België moest overigens binnen de bestaande grenzen behouden blijven om te vermijden dat Wallonië door Frankrijk zou worden opgeslorpt.⁸⁹ Het is dan ook logisch dat Berlijn minder interesse had in de Frontpartij dan in de flaminganten rond de antifederalist Frans Van Cauwelaert. De Mont verdedigde de Duitse zaak, en de Vlaamse, dus zonder enige steun uit het oosten. Voor wat Vlaanderen betreft, annexeerde hij internationale figuren vanwege hun opvattingen over nationalisme. Maurice Barrés werd opgevoerd als volbloed flamingant,⁹⁰ in Rabindranath Tagore en zijn steun aan de onafhankelijkheidsstrijd van Hindoestan zag hij een medestander.⁹¹ Het mag wel duidelijk zijn dat De Mont noch in het openbaar, noch in zijn brieven, een vertoog hanteerde dat maar in het minst te vergelijken was met dat van een Jan Mathijs Brans die uitkeek naar de reacties van het *“Germaans voelend”* publiek op zijn *“verdietsching”* van de Nibelungen, wat hij beschouwde als *“een daad ter verantwoording van mijn bestaan, tegenover mijn zoo achterlijk-onbewust volk. Ik wilde hen, die lezen en denken kunnen, nader brengen tot ons heerlijk Germaansch verleden.”* En met dat werk achtte Brans *“een deel van mijn Germaansche taak (...) volbracht”*. Enkele jaren later verwachtte hij van Borms inspanningen *“tot heil en verheerlijking van ons Germaansche wezen”*.⁹²

In verschillende artikels in *De Schelde* steunde De Mont allerlei nationalistische bewegingen van Bretagne en Ierland tot India, en in de eisen die de Slovaakse pater Glinka in het parlement formuleerde, herkende hij de eisen van de flaminganten.⁹³ De nationaliteiten, daarvan was hij overtuigd, zouden ondanks alle denkbare verdrukking uiteindelijk zegevieren – Finnen, Tsjechen, Polen en anderen bewezen dat. Het mocht de Vlamingen een troost zijn, zo klonk het optimistisch, dat de natuur altijd zou winnen van de leer, de vrijheid van de dwingelandij, het recht van het onrecht. De Poolse pogroms tegen de joden veroordeelde hij met klem en hij maakte duidelijk dat hij respect had voor allen, juist omdat hij de eigen ‘eigendommeligheid’ boven alles stelde.

89 W. Dolderer, Een beeld uit één stuk? Continuïteit en discontinuïteit in de Duitse Flamenpolitiek, in: *Wt*, jg. 73, 2014, nr. 4, p. 306.

90 *De Schelde*, 8 en 14 juni en 14 juli 1919.

91 *De Schelde*, 16 oktober 1919.

92 Letterenhuis B826/B: Jan Matthijs Brans aan Pol De Mont, 11 mei, 28 september en 17 oktober 1925, en 10 oktober 1928. Voor de oorlog had Brans vooraanstaande leden van de Alldeutscher Verband een forum gegeven in zijn Brussels genootschap De Distel, en de oorlogsjaren hadden zijn stambewustzijn nauwelijks nuance bijgebracht. Cf. L. Stynen, O ware ik [...], pp. 256-259.

93 *De Schelde*, 23 november 1921.

“Wij zijn zoo wars van alle nivelleerend streven, van alle poging tot gelijk-making of een-making van rassen, stammen, volken, enkelingen, als wij juist in de kleurrijke verscheidenheid, die bestaat tussen de begaafdheden en hoedanigheden, de talen, de zeden, de beschavingen, de gedaante zelfs van enkelingen, volken, stammen, rassen, een ongehoorden rijkdom en een onuitputtelijke bron van schoonheid erkennen.”

Hij vervolgde dat alle kunsten, talen, culturen bestaansrecht hebben, “zij het ook niet altijd het zelfde recht...”⁹⁴ Bij De Mont was er geen sprake van cultuurrelativisme.

Hij bleef in het spoor van Arthur de Gobineaus *Essai sur l'inégalité des races humaines* (1855) overtuigd van de Arische superioriteit,⁹⁵ maar hij was niet zo aristocratisch en niet zo rigoureuus in zijn afkeer van democratische massacultuur als de Fransman. In *De Schelde* maakte hij zich sterk dat latere historici met onbegrip zouden aankijken tegen de grenzen, de tarieven en de oorlogen van de twintigste-eeuwse Europeanen, die in wezen alle tot één ras behoorden en niet zo heel verschillend waren. Hij stelde, eerder uitzonderlijk, romaans niet tegenover germaans en had het verder over “de ware cultuur, die van alle Arische volken”.⁹⁶ Eerder had hij het al eens over “Het heerlijkste aller menselijke rassen, het ras der stichters en dragers van alle ware cultuur, de blanke Aryer”.⁹⁷ Met kennis van de recentere geschiedenis zou men hierin een embryonale uiting van nazi-ideologie kunnen vermoeden, maar dat is onterecht. De Mont pleitte ook wel eens voor gelijke rechten voor zwarten in de Verenigde Staten en ten opzichte van de Joden stond *De Schelde*, trouwens opvallend positief.⁹⁸ De Monts houding was tegengesteld aan die van de meerderheid der vooraanstaande en andere leden van de Alldeutscher Verband (waarvoor hij in Duitsland vaak lezingen had gehouden) waar hij ooit contact mee had, en werd evenmin gewaardeerd door een Raf Verhulst die hem verweet een positieve recensie over het werk van Emil Ludwigs *Kunst und Schicksal* te hebben geschreven.⁹⁹

Pol De Mont publiceerde in *De Schelde* nog vele tientallen recensies over Duits werk maar uitlatingen die als pangermanistisch zouden kunnen worden geïnterpreteerd, nam hij niet meer in de mond en hij hoopte maar dat anderen geen compromitterend materiaal zouden publiceren. Eind jaren twintig wilde de bijzonder produc-

⁹⁴ *De Schelde*, 1 juli, 12, 14 en 16 november 1919, 10 september 1920 en 17 april 1922 (citaat).

⁹⁵ Tijdens de oorlog bezat hij in ieder geval een exemplaar van het *Essai*, en werken van andere raswetenschappers als Max Gerstenhauer en de sociaalantropoloog Ludwig Woltmann. Cf. Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Frits De Mont, 10 en 12 april 1915, die hij de lectuur van die werken aanbeval.

⁹⁶ *De Schelde*, 11 april 1921.

⁹⁷ *De Schelde*, 13 oktober 1919.

⁹⁸ L. Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*, Tiel, 2000, pp. 100 en uitgebreid 147-148.

⁹⁹ Letterenhuis V4165/B: Raf Verhulst aan Pol De Mont, 23 maart 1928. Voor de contacten met de Alldeutscher Verband, cf. L. Stynen, O ware ik [...].

tieve, antimoderne en volksnationale auteur Friedrich Blunck, die zich al snel na de machtsovername ten gunste van Adolf Hitler zou uitspreken, de 'Widmung' aan Klaus Groth uit 1880 gebruiken maar De Mont verbood hem zijn Platduitse werken – waarin hij zich kind van hetzelfde bloed als Groth noemde – enige politieke betekenis toe te schrijven,¹⁰⁰ een risico dat gezien Bluncks Alduitse achtergrond niet ongegrond was. Het na de Duitse nederlaag opgerichte Verein Deutscher Studenten legde zich vanaf 1920 via de Grenzlandstiftung toe op Duitse culturele propaganda in het buitenland. In de schoot daarvan ontstond in 1926 een Auslandsamt dat de banden met potentieel Duitsvriendelijke volkeren, waaronder de Vlamingen, moest aanhalen. De Duitsers creëerden een indrukwekkend netwerk,¹⁰¹ maar van De Mont is in deze context geen sprake. Hij was niet meer nuttig voor Duitsland, en/of hij meed bewust alle contact met bewegingen die hij niet meer wilde vertrouwen nadat de Duitse troepen zijn culturele, geïdealiseerde Duitslandbeeld aan flarden hadden getrapt. Toch bleef de Duitsvriendelijkheid van weleer altijd met zijn naam verbonden. Zowel Meir als Saerens zagen hem als pleitbezorger van het pangermanisme en gaven op die manier een politieke dimensie aan het louter culturele streven van de Vlaamse voorman, ook al gaf Saerens toe dat van een uitgewerkte rassentheorie geen sprake was.¹⁰²

DE MONT ALS POTENTIEEL REVOLUTIONAIR?

Opvallend in De Monts bijdragen aan *De Schelde* is ook zijn toenadering tot het socialisme, een evolutie die er al zat aan te komen sedert zijn uitgesproken democratische en sociaal-politiek progressieve standpunten in de provincieraad, en zijn geloof in het intellectuele antikapitalistisch en anti-oorlogsvertoog van Romain Rolland en vooral Henri Barbusses Clarté. Hij loofde Barbusse om zijn zuiver humanitaire doelstelling: de oorlog aan alle imperialisme, de strijd tegen zedelijke en geestelijke rampen, tegen het bestendigen van de haat. Het aanknopen van nieuwe internationale betrekkingen, intellectueel en artistiek, en ook met Duitsland, zag hij als een van de belangrijkste nevendoelen van Clarté.¹⁰³ In het verlengde daarvan viel hij ook de openbare mening aan "die alle pacifisten doodverft als defaitisten, alle activisten als met goud omgekochte, alle met hun leer konsekwente en durvende flaminganten als activisten en ... ook verkocht" en door allerlei gezagsdragers laf en kritiekloos gevolgd werd.¹⁰⁴ Het lag haast voor de

100 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Hans Friedrich Blunck, 20 april 1929.

101 W. Dolderer, Een beeld uit één stuk [...], p. 309.

102 G. Meir, *Pol de Mont* [...], p. 245; L. Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad* [...], p. 98. Beiden verwarren culturele germanofilie met politiek pangermanisme, en ze zijn niet de enigen. De verwarring is het directe gevolg van de perscampagnes waarin Vlaamsvijandige bladen De Monts culturele activiteiten in Duitsland steevast een politieke bedoeling toedichtten. Cf. ook L. Stynen, O ware ik [...].

103 In het teken van Barbusse, in: *De Schelde*, 28 juni 1919. Cf. ook H. Barbusse, *La lueur dans l'abîme: ce que veut le Groupe Clarté*, Paris, 1920. Een degelijk en bondig overzicht van de relatie tussen Rolland en Barbusse en de Vlaamse geestverwanten is ook te lezen in D. Vandenbroucke, *Dansen op een vulkaan* [...], pp. 150-154.

104 *De Schelde*, 25 juli 1919.

hand dat hij Destrée zou steunen toen die de bloeddorst van het patriottisme tijdens de naoorlogse processen aan de kaak stelde.¹⁰⁵

De Mont stelde zich hevig anti-Frans op wat de Duitse herstelbetalingen betrof en steunde volop de Britse en af en toe ook de Italiaanse pogingen tot minder revan-chisme en meer *realpolitik*. Hij volgde ook argwanend de politieke evolutie in Duitsland en de reactionaire pogingen om de Junkers en de bourgeois weer aan de macht te brengen. Hij rekende in dat geval op een proletarische opstand maar hij hoopte op een democratisch en vreedzaam proces, op een socialistische republiek die de krachten van de vrede zou vestigen op het puin van het militarisme.¹⁰⁶ Want de democratie, zo zou hij later nog uitdrukkelijk zeggen, had misschien vele nadelen, maar bleef te verkiezen boven alle andere stelsels.¹⁰⁷

Het valt op hoe vaak Pol De Mont zich positief uitlaat over socialisme en socialisten, maar de gewezen liberaal was naar eigen zeggen allerminst een socialist geworden. Toen de socialisten een vermogensbelasting eisten om uit de crisis te raken, vond hij dat echter een goed idee, al was het maar omdat die vermogens het resultaat waren van het zweet en de armoede van de lage klassen, en hij vervolgde *“De socialistische eisch gaat er om, de kapitalen te besnoeien! In alle oprechtheid - veel verder zou hij mogen gaan, zonder onbillijk, zonder overdreven te kunnen heeten.”* Hij verwachtte overigens dat er spoedig een einde zou komen aan de willekeurige aangroei van kapitaal en de aangroei van op onroerend goed berustende vermogens.¹⁰⁸ In de lijn van deze overtuiging lag ook zijn hoop op een socialistische reactie wanneer er blijkbaar toch weer sprake was van het oprichten van een burgerwacht, een reactionair legertje van burgers om de grote vermogens te beschermen, het feit dat hij meer heil zag in staatsexploitaties dan in onbelemmerd persoonlijk initiatief, en dat hij bijzonder ontstemd was toen in Franrijk de CGT, de Confédération générale du Travail, dreigde te worden afgeschaft.¹⁰⁹

De Schelde geloofde niet in doorgedreven bewapening en afschrikking als waarborg voor vrede; wel in samenwerking en solidariteit, en in de Volkenbond. En als die zou mislukken,¹¹⁰ moest de paus, moesten religieuze leiders hun gewicht in de schaal werpen om tot een internationale organisatie te komen. Of nog een andere macht, het internationale proletariaat, dat zich overal tegen oorlog zou kunnen verzetten, maar dat,

105 *De Schelde*, 27 oktober 1919.

106 *De Schelde*, 22 februari, 2, 18 en 20 maart 1920.

107 *De Schelde*, 1 december 1925.

108 *De Schelde*, 17 april 1920.

109 *De Schelde*, 12 en 22 mei 1920, 19 januari en 27 juni 1921, 2 maart 1923.

110 Vaak nam De Mont de verdediging op van Wilson, die na de oorlog in Europa verwacht en ontvangen werd als een Messias, en van de Volkenbond die slechts met telkens nieuwe toegevingen op de sporen kwam. Cf. voor een erg gedetailleerde kroniek van de Volkenbond: H.Ch.G.J. Van der Mandere, *Vijftien jaren arbeid van den Volkenbond (1919-1935): overzicht van grondslag, samenstelling en werkzaamheden van den Volkenbond*, Hilversum, 1935, en voor de verwachtingen in Europa J.W. Schulte Nordholt, *Woodrow Wilson: een leven voor de wereldvrede*, Amsterdam, 1990, pp. 285-302.

hoe ongelooflijk ook, nog geen nieuwe Internationale had bijeengeroepen.¹¹¹ Toen hij later tot het inzicht kwam dat "*het grote geld*" de oorzaak van alle ellende was, vreesde hij dat het proletariaat geen partij was voor het kapitalisme. Dat haalde enorme winsten uit de wapenindustrie en de oorlog, en werd nog gesteund door de tanende macht van de syndicaten. Als die trend zich zou doorzetten, zag hij de 'Moloch' alle macht naar zich toe halen.¹¹² Nog later was het hem duidelijk dat de kapitalisten de oorlog hadden veroorzaakt, dat de imperialistische geest in Europese landen op korte termijn tot een nieuwe oorlog, gevolgd door een tirannie kon leiden, tenzij de democratieën hun vredeswil konden opdringen.¹¹³

ETHISCHE KWESTIES

In de kolommen van *De Schelde* ging Pol De Mont geen taboe uit de weg. De ontucht, promiscuïteit en prostitutie tijdens de oorlog, de armoede die ook na de oorlog meisjes en vrouwen in de prostitutie dreef, de enorme verspreiding van geslachtsziekten ten gevolge daarvan, zijn meermaals het onderwerp van zijn bijdragen. Hij eiste medelijden met de zieken en steevast ook meer voorlichting, stelde de ouders en het onderwijs voor hun verantwoordelijkheid, en vroeg vooral aandacht voor meisjes die van het platteland naar de stad trokken. In tegenstelling tot verschillende andere bladen die om diverse achterhaalde redenen er niet over wensten te schrijven, zo beklemtoonde De Mont, gaf hij de verschrikkelijke statistieken van syfilis, zette hij duidelijk de richtlijnen van de overheid op papier, wees hij op het grote besmettingsgevaar, zelfs al via een slecht gespoeld glas, en op de anderhalf miljoen doden die de Franse staat de voorbije tien jaar ieder jaar anderhalf miljard francs kostten. Kinderen ook in allerlei sport- en andere verenigingen voorlichten vond hij een absolute noodzaak.¹¹⁴ Voor De Mont was het feminisme een van de grootste verwezenlijkingen van de Franse revolutie maar tot vermindering van de prostitutie had dat nog niet geleid. Het enorme overschot van vrouwen in Europa en het misschien nog grotere tekort elders openden volgens hem mogelijkheden tot emigratie. Het wegwerken van de wanverhouding zou trouwens veel meer dan het mondig worden van de vrouw een factor kunnen zijn in de strijd tegen prostitutie. Als leiders dan ook nog vrouwen zouden opleiden en werk bezorgen zodat ze waardiger zouden kunnen leven, zouden ze ook niet zo snel in het verderf raken.¹¹⁵ Dit onverholen paternalisme toont aan dat De Mont toch maar een koele minnaar was van het in datzelfde artikel beleden geloof in het feminisme.

Al snel kreeg De Mont ook een andere tijds kwaal in het vizier en riep hij vrouwen op om niet kinderloos te blijven als in het decadente Frankrijk. Mannen en vrouwen dienden

111 *De Schelde*, 7 augustus 1922, 20 januari 1923.

112 *De Schelde*, 31 juli 1922.

113 *De Schelde*, 15 juli 1923.

114 *De Schelde*, o.a. 6, 13 en 14 oktober 1919, 27 januari 1920, 9 maart en 15 september 1921.

115 *De Schelde*, 21 mei 1920.

"De Schelde"
9 December
1919.

HET HOOGST NOODIGE

HET HEILIGE MOEDERSCHAP GEEN KINDERBEPERKING!

Van iets heel heiligs, ja, in zekeren zin en van zuiver menschebelyk standpunt betien, van het heiligste, dat het geheele menschebestaan ombeert, overigen niet de laatste maat sijn, immers — omdat het onze eveneens heilige overtuiging is, dat er niet genoeg over gesproken wordt, wel belangend! Wij bedoelen het moederschap, met al wat het vooral gaat, met al wat het in zich zelf bevat, met al wat het met zich brengt: de plichten, de verboden, de wettigen, de wettigen, de zwaarder verboden, maar ook de vreugden, de alle andere overtreffende vreugden van het moederschap.

Wij, zooals wij, het voorrecht had gekregen te werken in ons even welk Vlaamsche of zelfs Waalsche gemeente, diep, diep, voor ongeveer eeuwen, dus, in dat, men een "kussen beuigen" — althans in "eozelike" opzicht heel wat geonidren tijd dan die, welke daar opvolgde, en waartoe eerst de wegkwijpende eeuw een zandere, linge morele leeuw, die van het fin de siècle, en de dan weer beginnende nieuwe eeuw, een niet minder vreemde pleeg, die van het cap to dates, beide niets anders dan uiterst gewone, eke-kende-lic-verrijningen, deed ontstaan en worden: — die zal zich, nog herinneren, hoe er op den huiten haast geen enkele, en in onze steden nauwelijks eenige op de viengere te tellen, gewonlijk over rijkjes gezinnen waren, waaraan de hoeden, de man en de vrouw, uit grondgevoel huilgiden het zoogerode stree kinder-nestel, zich bekwam, heden tot, man-haagere — zingende, stille, haast beschamde, — van Mathias. Zulk een ed nog in zijn geborgen, en niet minder in zijn hart, met zich omzangen het beeld van zijn eigen moeder, omringd, ondarteld en omjodt door vijf, zes, meer kinderen, en voorziet aan zijn grootmoeder, die, — zo al vreugde lewend was, — op zekere roete dagen, b.v. Kerstmis, Nieuwjaar, Paschen, op hetzelfde uur oosving al haar kinderen en behoud kinderen samen met hun eigen kroost, zoodat, op zulk een dag, het groote, nu veel te kleine huis, geleek op een — vegelektoot, op een bijen-kooi, op een uitersteel.

Zij zagen niet op tegen arbeid en hoedbrekens, evenmin als tegen zorg en kommer, velehande, de moeders en grootmoeders uit die jaren, waartoe de menscheid nog was, en ma over-niging en vreugde sijn wilde, door en door onvrijd, door en door kern-gesond.

Er was wat te doen, in zulk een gezin, met een half dorijn, — met acht, tien, soms meer kinderen! Wat er te wascheb en te plassen viel, te shoppen en te maeren, te breien en te maaien, te stijven en te strijken; — wat een berg boeterhammen er te snijden en te smeren, wat een smaken aard-appels er te schillen, was een haast-bordels er te kammen — en wat een nagelejes er aan handen en voettes te knippen vraten, — wie, die het zich niet kana voorstellen!

En leek liep alles als van een leien dakje! Toch leek alles als een spel, een mooi, lief, aangenaam spel! Ik hoor nog mijn eigen moeder, mijn grootmoeder, haar hart, bij het nooit ophoudend bezig-sijn, ophalen, aan het zingen van altijd de zelfde, heerlijke oude en ook wel eens nieuwe liederen.

En het ging er, eozelijk, beoeder, eiel, vol lijn en bijna stil, zooals in dat lied van Schillers **LIED VAN DE KLOK**, waar hij ons treunt het «Schalten und Walten» der deugdelijke huisvrouw.

Het is met de diepste overtuiging, dat wij het hier uitspreken: voor een volk is er, zooals voor elke nieuwe haar eigen hardstele atchtende lam-tille, geen grotere «beperktie» dan mak een moeder...

En volk, waar het moederschap in een vordt gehoude, namelijk, in de eerste plaats, DOOR DE MOEDERS ZELF, zulk volk, welke rampen het ook treden, welke onheilen het zich zelf op den hals hale, behoudt steeds diegene, wat de grootste prikkel is tot arteid, tot scheppen, tot het dapper aanvalen en voortsetten van alle struggle lofde.

DE HOOF.

Omdat het Vlaamsche volk, in zijn bereide lagen, tot vdr een betekeljk klein aantal jaren vele hondenden zinke «moeders» seld, daaren is het, ook nu, katstig jaar na de dekadente van het eozu-eind, levenskrachtig, en kan het een betere toekomst te gmoed zien.

Laat het volk echter, terwijl het nog tijd is, zich spiegelen aan het voorbeeld, het kwade voorbeeld van het zooveel grotere Fransche volk.

«De euzants! Des euzants!» dat is de verschrikkelijke atmrnkroet, welke, door Chimracon geslaakt, en door hondenden over het gehele groot-gebied der Republiek wordt herhaald.

«Ikis euzants!» Des euzants! — Geef Frankrijk kinderen! Verrecht en kweekt kinderen, kleine Franschen, mannen binnen is of zo jaar, arbeider, met den geest of met de hand, burger, geleerden, uitvindere, schepeliedere, soldaten eoz, al Frankrijk

Van de tribunaal der Komme zal de-zelike kreet eozing weerklinken. Een arts, veert jaren werkzaam als over-zoekere in een Moederhuis te Parijs, hoogleraar Fransch, pas tot volkever-tegerwoezeliger gekoozen, heeft op zich genomen de moeilijke en zware task, de Fransche vrouw tot haar eozeren plicht terug te loengen.

Hoe ondukkbaar die task zal zijn en hoe velling kans op «bepaard» heeft, daaromten **Kand. Kand.** heeft geen of veeling hlanze!

Hij zelf, toch deelde aan een oqud-ker van «La Presse de Paris» mede, welke allerevreegste ervaring sijn betrekking hem heeft bemogel! Hij zelf verklaarde, dat de Fransche vrouw het moederschap slechts bij zeer hooge uitzondering als een maek-schappelijken en nog zedener als een goddeliken plicht beschouwt, terwijl toch deze natuurgeve de schoo-ste en nobelste ter wereld is.

Deze heilige aller gaven, zal hij, moet in eere worden bersteld, kinde-ren hebben mag niet more sijn een schandevrde niet een laat voer het gein! Gelakt het Frankrijk, zich tot die hoogte op te werken, dan zal het aantal kinder-moeden dalen, maar dan ook allen! Wij hebben aan het kind tot dmsverre slechts een schijn-be-schermtng verleid. Wij moeten niet en later doen. Noed zullen wij in dit opzicht genoeg kunnen doen, maak de toe-land is euzing.

Het gaat eozvredig om het leven van Frankrijk. Frankrijk zal speedig niet veel meer dan een woestijn zijn, indien de vrouwe van Frankrijk bij-vegen weigert, Franschen te haren is Goddank! Den noodkreet: «Teed kinderen» moeten wij, ook in rouw, nog niet anstheffen! WAARSCHU-WEN eozere, opdat de tijd niet kome, dat wij het wel moeten, is van heden af niet overbodig — in een land, waartoe, met zoovle onzere VORMEN VAN VERFRANSCHEND en dus van ON-VAARINDE dekadente, ook wel eens deze aller-afschuwelijke zou komeen bmsandering!

Tegen het Fransche stelbel van «geen kinderen» of zelfs een paar kin-derens moeten allen, allen, vrien Vlaanderen toekomst tege haren goak, zich met de niterste kracht verzetten!

^ Een van De Monts vele artikels over ethische kwesties in De Schelde. Gesigneerd met een zwart vierkantje. [Letterenhuis, Antwerpen]

Vlaanderens toekomst ter harte te nemen en voor nakomelingen te zorgen.¹¹⁶ Vol afkeer rapporteerde hij over Waalse vrouwen die hun kinderen verkochten, niet eens uit ellende, maar om te kunnen trouwen of zich makkelijker weer in een leven van feesten te kunnen storten. Een verwerpelijke trend waar de Fransen met hun angst voor kinderen al weer schuld aan hadden.¹¹⁷ Vraagstukken van bevolking en ontvolking waren aan de orde van de dag en een getuigenis van de Waalse jezuïet Alfred Lemaire was koren op zijn molen. “*Indien de Walen er niet gaan voor oppassen, zal het Vlaamsche vraagstuk, uit hoofde van de steeds toenemende ontvolking van de streek, geheel van zelf opgelost worden*” was de conclusie die hij zijn lezers ter overweging aanbood.¹¹⁸ Kort daarna kwam hij nog eens terug op de opzettelijke kinderloosheid in Wallonië waar men jaarlijks op een totaal van 3,5 miljoen inwoners 150 000 abortussen zou tellen. De plaag waarvoor hij ten allen prijze Vlaanderen wilde behoeden, noemde hij de grootste en afschuwelijkste zonde die een volk bedrijven kan; een beraamde, collectieve zelfmoord die voorafgegaan wordt door een nog groter zedelijk verval waarbij “*de wederzijdse heilige plichten der gehuwden worden verlaagd tot ijdel spel dat de genieting der liefde noodlottig doet ontaarden in dierlijke geilheid.*”¹¹⁹ Hij wilde maatregelen om het euvel te bestrijden, maar een wettelijke regeling – het is niet duidelijk hoe hij zich dat voorstelde – moest uitzonderingen voorzien: ongelukkigen met een ongeneeslijke ziekte moest alle voortplanting verboden worden want er zijn ziekten, zo maakte hij duidelijk, die niet alleen het individu maar ook het ras verzwakken.¹²⁰ Een eugenetische gedachte die in 1922 nog niet de draagwijdte had die ze anderhalf decennium later zou krijgen.

HET BIJBLAD: FOLKLORE, POËZIE EN KUNST

In het *Letterkundig bijblad* bij *De Schelde*, dat hij zonder veel omhaal of aankondiging al op 17 augustus 1919 was begonnen, gaf De Mont ruim plaats aan iedereen die verhalen of sagen of ander folkloristisch materiaal aanbracht en/of analyseerde. Zelf schreef hij over het Zweedse openluchtmuseum Djurgården in Stockholm en hij maakte duidelijk dat het tijd was om ook in Vlaanderen dergelijk initiatief te nemen.¹²¹ Hij had aandacht voor allerlei gebruiken, diverse verhalen en studies en voor de noodzaak om het Vlaamse volk opnieuw te leren zingen en de blijkbaar grote moeilijkheden om dat ‘vak’, dat op het programma van de lagere school stond, de nodige impact te geven.¹²²

116 *De Schelde*, 9 december 1919.

117 *De Schelde*, 20 september 1920.

118 *De Schelde*, 13 oktober 1920. Cf. A. Lemaire, *La Wallonie qui meurt: étude sur la natalité en Wallonie*, Bruxelles, 1920.

119 *De Schelde*, 7 december 1920.

120 *De Schelde*, 30 maart 1922.

121 *De Schelde*, 2 juni 1921. Jozef Weyns begon in 1952-1953 aan de verwezenlijking van Bokrijk, dat in 1958 opende voor het publiek (cf. *ADV-N-Mededelingen*, nr. 52, 2016, p. 11).

122 *De Schelde*, 1 november 1921, 16 september 1922 en 4, 8 en 22 januari 1923.

- ^ Ook toen hij geen hoofdredacteur meer was, bleef De Mont schrijven voor *De Schelde*. De perskaart werd afgeleverd door uitgever Gust Janssens. [Letterenhuis, Antwerpen]

Hij editeerde teksten en vroeg zijn lezers om eventuele varianten.¹²³ Een enkele keer, om zijn ongenoegen te ventileren bij het gerucht dat men in Lier het nederige ambt van torenwaker-nachtwachter wilde afschaffen om te bezuinigen, poseerde hij in *De Schelde* uitdrukkelijk als de oudste folklorist van het land en, samen met Gittée, de grondlegger van de nieuwe folkloristische beweging.¹²⁴ De Vlaamsche Toeristenbond die in 1922 goed en wel van start ging en zich als uitgesproken Vlaamsgezind profileerde, kon met zijn aandacht voor binnenlands toerisme en allerlei streekgebonden onderwerpen op de steun en de actieve medewerking van De Mont rekenen.¹²⁵ Op de eerste lustrumviering, in mei 1927, hield hij naar verluidt een van zijn beste toespraken ooit. Hij loofde de belangrijke culturele rol van de organisatie. Hij wilde de opdracht nog uitbreiden met een uitgeverij en een goed gedocumenteerd inlichtingenkantoor, en rekende erop dat de vereniging natuur, kunst en folklore zou beschermen.¹²⁶

123 *De Schelde*, 11 december 1921 en 8 januari 1922.

124 *De Schelde*, 14 december 1927. Cf. L. Stynen, Van Wambeek tot voorbij 'Volkskunde'. Pol de Mont en de folklore, in: *Eigen Schoon & De Brabander*, jg. 99, 2016, nr. 4, pp. 441-474.

125 Letterenhuis, T3645/B: Stan Leurs aan Pol De Mont, 23 mei 1923.

126 Lustrum-Viering, in: *Toerisme*, jg. 5, 15 december 1927, nr. 24 pp. 486-497, pp. 487 en 490-491. In 1930 verwelkomde de VTB zijn 100 000ste lid. De Monts toekomstvisie werd grotendeels gerealiseerd en wellicht nog beter dan hij had durven hopen.

Behalve een forum voor folkloristisch onderzoek was het *Zondags Bijblad* voor De Mont, die in wezen altijd een leraar was gebleven, een kweekvijver voor literair talent. Hij gaf er jonge dichters en dichtersessen raad en een forum. Dat leidde wel tot spot van Lode Zielens en van Marnix Gijsen en Victor Brunclair die verzen inzonden onder een meisjesnaam.¹²⁷ Ondanks dergelijke spot bleef De Mont jonge dichters en dichtersessen steunen, hen begeleiden, hen publiceren en af en toe zelfs een uitgever bezorgen. Tussen augustus 1920 en april 1930 begeleidde hij van nabij het tot stand komen van Karel De Winters trilogie *Pan*.¹²⁸ Jef Horemans vroeg hem een vertrouwelijke kritiek op het manuscript van zijn toneelstuk *Het waarheidselixir* dat door een kennis van hem pornografisch werd genoemd.¹²⁹ Geert Pijnenburg, die strenge commentaren vroeg, kreeg te lezen dat hij oneindig veel strenger moest zijn voor zichzelf, dat hij te veel, te snel, te lichtvaardig en te slecht schreef en moest leren polijsten, en desnoods twintig keer herbeginnen.¹³⁰

Het *Bijblad* bleef uiteindelijk ook De Monts laatste belangrijke forum, tot lang nadat hij de leiding van de krant had doorgegeven. In maart 1922 gaf het Rekenhof toestemming tot de eerste uitbetaling van De Monts pensioen.¹³¹ Het zou gaan, zo schreef hij Arthur H. Cornette, zijn tweede opvolger als conservator, om een jaarrente van 9800 frank voor zijn 38 jaren dienst, waarvan veertien in het museum, de titel van ereconservator werd hem evenwel niet toegekend. Daarmee raakten zijn geldproblemen onder controle en op 31 augustus 1923 zat zijn loopbaan als hoofdredacteur van *De Schelde* erop. De Mont bleef medewerker, aan het *Bijblad* vooral, en schreef talloze artikels voor de rubriek 'Kunstabeweging'. Zijn bijdragen over kunst en cultuur verschenen bijzonder regelmatig en hij liet in die stukken geen kans onbenut om ruimer maatschappelijke elementen te verwerken, zoals geloof in een betere toekomst, protest tegen het materialisme van de tijd, of zijn afkeer van een samenleving die het pessimisme beoefende alsof het een sport was. Als vanouds bezocht hij vrijwel alle tentoonstellingen en hij schreef er commentaren over. Hij had ook weer meer tijd om te lezen – literatuur, kunst, geschiedenis,... – en dus verschenen er ook weer heel wat recensies van zijn hand. Daarin had hij het nog wel eens over de onderwerpen die hij eerder in zijn hoofdartikelen aankaartte. Hij waardeerde onder andere Erich Remarques *Im Westen nichts neues*,¹³² en *De monnik in het westen* van Victor Brunclair.¹³³

127 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Louise Van Rooyen (Lode Zielens) 1919, cf. L. Stynen, *Lode Zielens, volksschrijver*, Tielt, 2001, pp. 59-70; M. Gijsen, *De leerjaren van Jan-Albert Goris*, in: *Verzameld Werk*, dl. 5, Den Haag-Rotterdam-Amsterdam, 1977, p. 132.

128 Letterenhuis W754/B: Karel De Winter aan Pol De Mont, 14 brieven tussen 8 april 1920 en 24 april 1930.

129 Letterenhuis H815/B: Jef Horemans aan Pol De Mont, 19 februari 1927.

130 Letterenhuis P985/B: Geert Pijnenburg aan Pol De Mont, s.d., (de reactie van PDM staat op de keerzijde).

131 Letterenhuis M762/B2: Ministerie van Wetenschappen en Kunst aan Pol De Mont, 16 maart 1922.

132 *De Schelde*, 4 juni 1929.

133 *De Schelde*, 25 maart 1930. Cf. D. Vandenbroucke, *Dansen op een vulkaan* [...], p. 306.

In de autobiografie van Trotski las hij voor de niet zo heel verre toekomst perspectieven voor heel Europa.¹³⁴

Op een initiatief van een Luikse groep die in de bioscoop geen tweetalige teksten meer wenste, reageerde De Mont met verslagenheid en bewondering. Hij had ontzag voor het initiatief want het was ingegeven “*door gezonde vaderlandsliefde, door het beste in een ras, het instinkt van nationaal zelfbehoud*” maar hij vroeg zich af waarom in Vlaanderen niet hetzelfde gebeurde. In de cinema’s was alles tweetalig, het Frans kwam eerst en het Nederlands was vaak minderwaardig. En in Luik wilde men nog veel verder: die Walen wilden geen tweetalige lastenbrieven of reiskaartjes meer en De Mont gaf hen gelijk maar vond tegelijk dat de Vlamingen hetzelfde moesten eisen en dat zag hij nog niet meteen gebeuren. Hij zag in Vlaanderen wel een toename van Franse voornamen en ondernemingen met uitsluitend een Franse naam.¹³⁵

In zijn kunstkritieken liet de voormalige conservator zich ook uit over het reilen en zeilen in de cultuurwereld. Bijvoorbeeld over de volgens hem verouderde en niet meer relevante Prijs van Rome, die een al te eng kader oplegde. Hij was ervan overtuigd dat veel kunstenaars die subsidie beter op andere manieren konden gebruiken: andere bestemmingen, misschien ook gewoon in eigen land blijven.¹³⁶ Zijn commentaren maakten ook zijn beperkingen duidelijk. De Mont deed het modernisme af als een interessant experiment zonder blijvende invloed.¹³⁷ Alles leek op elkaar, zo vond hij, hij miste het nationale element.

In het spoor van Johan De Maeght vond De Mont dat schoonheid te vinden was in het leven, het volk, de natuur, en veeleer te bereiken was via het hart, het gemoed, de fantasie, dan via het verstand. Hij pleitte voor het authentieke en wees de theorie en de coterieën die haar als mode oplegden af.¹³⁸ Gaston Burssens reageerde op het artikel en nam De Monts hele kunstappreciatie, zijn hele poëtica onder vuur. Met toestemming van de voormalige hoofdredacteur – die heel zijn leven opvallend open stond voor kritiek, ook publieke – nam *De Schelde* Burssens tekst op. Die verweet de oude criticus het ambachtelijke te verwarren met het persoonlijke, tot originaliteit leidende, kunnen van het scheppende individu. “*Uwe schilders kennen hun ambacht, maar (...) liggen (...) onder den hiel van een Constant Permeke, een Oscar Jespers, een Gust de Smet, om in ons landje te blijven*”. En verder “*Waar verschijnt nu nog één enkel goed tijdschrift waarin over uwe schilders wordt gesproken?*” en “*Een schilderij of gedicht heeft niemand te dienen. Beide zijn zichzelf doel (...)*”. Waarheid, getrouwheid en werkelijkheid hadden voor Burssens niets te maken met schilderkunst en poëzie.

134 *De Schelde*, 12 november 1930.

135 *De Schelde*, 27 september 1925.

136 *De Schelde*, 24 oktober 1920, 3 en 29 oktober 1921.

137 *De Schelde*, 31 mei 1926 (ook in P. De Mont, *Schilders van hier en nu. Aanteekeningen over de Kunstbeweging in Vlaanderen in de jaren 1890-1929*, Borgerhout, 1929).

138 *De Schelde*, 26 juli 1929.

Burssens rekende af met de criticus, die altijd zo vol lof voor de impressionisten en de luministen was geweest, en vervolgens ook voor de veel minder getalenteerde navolgers van Cézanne, Seurat en Matisse, en daarmee zijn grens had bereikt. Hij had niet meer de souplesse om over die grens heen te kijken. De Monts dichters en schilders wortelden in de gemeenschapskunst en hij realiseerde zich blijkbaar niet dat het volk geen zier gaf om gemeenschapskunst, evenmin als om enige andere kunst. Burssens was ervan overtuigd dat De Mont de generatie jonge kunstenaars van Picasso tot Modigliani, van Apollinaire via Cocteau en Aragon tot Marsman en Van Ostaijen kende, maar dat hij er geen voeling meer mee had. Met andere woorden, maar zo expliciet was hij niet: De Mont was te oud, hij had zichzelf als criticus overleefd.

^ Pol De Mont in zijn werkkamer op zijn 70ste verjaardag, 1927.
[Letterenhuis, Antwerpen]

In zijn summiere commentaar bij de inzending merkte De Mont op dat hij al heel zijn leven had verkondigd dat een kunstwerk er slechts om zichzelf was en niet om een of andere tendens.¹³⁹ De Mont had een punt in de zin dat hij van in zijn jeugd afstand had genomen van een dichtkunst die de Vlaamse beweging moest dienen. Anderzijds had hij altijd wel het nationale element van elke grote kunst benadrukt. Maar ook Burssens had een punt. Na de oorlog bezocht en recenseerde De Mont honderden tentoonstellingen en vrijwel alle kunstenaars die de revue passeerden zijn ondertussen verdwenen in de mist van de tijd.

Wat de artistieke opleiding en de architectuur betreft, had De Mont wel oog voor de nieuwe noden. De Antwerpse Academie voor Schone Kunsten wachtte al lang op een noodzakelijke herinrichting en moest volgens hem dringend aangepast aan de tijd en aan de praktijk. Dus geen Grieks fronton nabootsen maar beginnen met een deur en een drempel. In hogere afdelingen wilde hij slechts ruimte voor wie meer was dan een ambachtsman, voor wie een vonk van genie bleek te hebben. En, het

139 De Schelde, na 26 juli 1929.

belangrijkste misschien: als eerste artikel van het nieuwe programma moest worden opgenomen dat het gehele onderwijs van de instelling om de 25 jaar moest worden herzien en in overeenstemming gebracht met de nieuwe maatschappelijke situatie en verworvenheden.¹⁴⁰ Tamelijk onverwacht maar zeer opmerkelijk is ook zijn visie op architectuur, mogelijk ingegeven door zijn zoon Frits, die architect was. In *De Schelde* vroeg De Mont om het tijdens de oorlog verwoeste leper niet te restaureren, maar om er een moderne stad van te maken, geen wederopbouw van de zo Vlaamse oude Lakenhalle dus.¹⁴¹ Toen 3 000 ha op de linker Scheldeoever bij de provincie Antwerpen werden gevoegd, wilde de krant meteen laten bepalen dat er niet in historische stijl zou worden gebouwd en dat een commissie de wenselijkheid van de ontwerpen voor de nieuwe stad zou evalueren.¹⁴² Hoe hij die moderne architectuur en urbanisatie zag, is onduidelijk. Hij bleef erg vaag wat dat betreft, maar het zou toch verbazen als hij er bij een eventuele realisering geen typisch Vlaamse elementen in had willen herkennen. Zowel in de folkloristische bijdragen voor het bijblad en voor *Toerisme*, als in zijn gecontesteerde kunstkritieken en de daarop gebaseerde essaybundels bleef De Mont echter tot het einde van zijn dagen de Vlaams-nationalistische trom roeren.

CONCLUSIE

Over zijn levenslange engagement schreef De Mont op paasdag 1922 het gedicht '*Mijn gebed*'. Toen hij student was en voor het eerst in het voorste gelid der vechters stond voor het heilige Vlaanderen, en van geen ophouden wist, bad hij dikwijls tot God. Hij vroeg geen lauweren, rijkdom of macht maar hoopte dat het hem gegund zou zijn eens als Vlaams dichter misschien niet de eerste maar zeker ook niet de laatste te zijn, dat hij het zo vervallen Vlaanderen met al zijn krachten zou mogen dienen, ervoor mogen strijden, lijden en sterven. En een halve eeuw later ongeveer wist hij dat hij nooit had getreuzeld, dat hij altijd weer op de eerste rij stond waar gestreden moest worden. Op zijn 65 wilde hij zo jong zijn als toen hij zijn eerste liederen zong. En hij bad nog immer zijn oud gebed. De verwijzing naar de manier waarop de dichter zijn hoofdredacteurschap van *De Schelde* invulde, zal voor iedereen wel duidelijk zijn geweest.

De Schelde was voor De Mont allesbehalve een zwanenzang. Het staat weliswaar buiten kijf dat hij niet meer mee was met de nieuwste tendenzen in de kunst, dat zijn nationale evaluatiecriteria niet meer bruikbaar waren om artistieke kwaliteit te onderscheiden van wat langzaam maar zeker evolueerde tot verdienstelijk amateurisme dat nog hooguit een voetnoot in de kunstgeschiedenis zou krijgen, maar daar staat nog heel wat tegenover. In *De Schelde* – de kern van zijn naoorlogse activiteit en zijn anker in moeilijke tijden – vloeiden uiteindelijk alle aspecten van zijn jarenlange streven als in één bedding samen: internationale samenwerking, Vlaamsgezindheid, democra-

— 140 *De Schelde*, 9 september 1921.

141 *De Schelde*, 28 juni 1919.

142 *De Schelde*, 6 juli en 9 september 1921.

tie,... Tot op hoge leeftijd bleef de oude volkstribuun bijzonder strijdbaar, al raakte ook hij stilaan zijn energie kwijt.

Toen De Monts Nederduitse vriend Friedrich Blunck in Vlaanderen en Nederland recensenten zocht voor zijn *Volkswende. Eine Roman dieser zwei Jahrzehnte, zugleich Versuch einer Chronik* wilde de Vlaming niet zo maar beloven het werk voor *De Schelde* te bespreken zolang hij het niet had gelezen en zeker was dat het niets gevaarlijks voor hem bevatte.¹⁴³ De dapperheid, het vrije woord dat hem eerder zo typeerde, had plaats geruimd voor grote voorzichtigheid. De dapperheid van anderen bleef hij daarentegen wel zeer sterk waarderen. Zo liet hij Raf Verhulst weten dat Vlaanderen aan twintig kerels als Staf De Clercq voldoende zou hebben om "er in vijf jaar bovenop [te zijn]. *Dat is een werker zoals er weinigen te vinden zijn! Een man! en met zwellende teeltballen (sic)!*"¹⁴⁴

De voorzichtigheid van de bejaarde schrijver blijkt ook uit een brief aan de latere BRT-medewerker Frans Arijs. De man die ooit en vaak een lans brak voor de algemene dienstplicht schreef dat hij tot ongeveer 1919 militarist was maar ondertussen begrepen had dat er voor de mensheid en voor elk beschaafd volk geen groter gevaar bestond dan oorlog. Hij wilde dus graag het manifest van de Joint Peace Council ondertekenen. Hij meende trouwens dat er in Vlaanderen al lang, als in Nederland, een Vredesactie had moeten bestaan. In deze brief ook de ondertussen wel opmerkelijke zin:

*"Ik ben tegen alle oorlog, alle, niet alleen als mens die massamoord verafschuwt, maar in het bizonder als Ariër, als telg van dat ras, dat van alle rassen het meest door nieuwe oorlogen (...) zal te verliezen hebben, ja, zijn wonderbare cultuur en beschaving, de heerlijkste die er was, er kan en zal door zien ten onder gaan."*¹⁴⁵

De laatste jaren van zijn leven bleef Pol De Mont de culturele en politieke activiteit volgen en daar, zij het minder frequent dan vroeger, commentaren bij publiceren. Hij maakte nog enkele grote cultuurreizen en overleed op 29 juni 1931 in Berlijn. Op het tafeltje naast zijn sterfbed lagen de toegangskaarten voor een opvoering van Richard Wagners *Ring des Nibelungen*. Na zijn dood werd De Mont vrij snel vergeten en daar zijn nogal wat verklaringen voor. Heel zijn leven had hij moeilijk kunnen kiezen tussen traditie en modernisme en als dichter had hij zichzelf overleefd. Voor velen, hoezeer ook ten onrechte, bleef hij verbonden met het imperialistische Duitse gedachtegoed dat nooit het zijne was geweest. Ideologisch was er al evenmin veel reden om hem telkens weer in de herinnering te roepen want ook al had hij zijn leven ten dienste

143 Letterenhuis M762/B2g: Hans Friedrich Blunck aan Pol De Mont, 24 september 1930, en Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Hans Friedrich Blunck, 3 oktober 1930.

144 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Raf Verhulst, 2 mei 1930.

145 Letterenhuis M762/B: Pol De Mont aan Frans Arijs, 4 februari 1931.

gesteld van de Vlaamse strijd, toch bleef hij gehecht aan de Belgische staat en wist hij zich als overtuigd Vlaams-nationalist niet veel raad met méér dan het minimumprogramma. De veel radicalere en ook veel minder democratische stemmen die na hem aan het woord kwamen, hoefden zich niet meer op hem te beroepen.

- ^ Henry Luyten vereeuwigde op het *Gulden Doek van Vlaanderen* (1931-1944) zijn vriend Pol De Mont als spreker voor tal van dode en levende Vlaamse schrijvers, kunstenaars en intellectuelen. Een vriendendienst, maar ook meer want De Mont stond bekend als een van de beste sprekers van zijn tijd. [ADV N, VPR 48]

POL DE MONT, 'MIJN GEBED'

*Toen ik student was en mijn bol nog blond,
voor 't eerst in 't voorst gelid der vechters stond
voor 't Heilig Vlaanderen en, zo goed en kwaad
het ging, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat
mijn lerkenliedje zong van wonne en zon,
wel vals van tijd tot tijd, maar zo oprecht ik kon;
toen heb ik vaak, des avonds, vóór mijn bed
tot God gebeên dit vlammend zielsgebed:*

*"Ik vraag U rijkdom, lauwwen, macht noch eer.
Ik vraag U niets dan dit! O gun 't mij Heer!
Gun dat ik eens in Vlaandrens dichtrenrij,
niet de eerste, maar toch niet de minste zij!
Gun, dat ik Vlaandren, dat zó diep verviel,
met al de krachten van mijn hart en ziel
moog dienen, dienen tot mijn leste snik,
verflauwend in de kamp geen ogenblik!...
Gun, dat ik er voor strijde en lijde en leef,
en, als het zijn mag, dat ik er voor sneef!"*

*En - zo god spreken wilde op deze stond,
getuigen zou Hij: "Zó bad Pol de Mont!"*

*Een halve eeuw is dat leên of weinig min'
De levenszee bruiste aan! Ik sprong er midden in!
Midd' in de branding!... 't klotste en schuimde om mij...
Ik voelde mij zo jong, zo blij, zo vrij!
Hoe wilder 't woeste water kwam gevaren,
rechtop bood ik mijn borst aan al zijn baren!
Ik dronk mij dronken aan de levenswijn,
maar wrocht en wroette voor een half dozijn!
En klonk in Vlaandren, wan of waar, een kreet
van vreugde of vrijheid, onrecht ofwel leed,
en riep daar een: "Wacharm! 't Is kamp! Aan mij!"
'k Wist nooit van treuzlen en ik snelde erbij...
En waar 't gevecht het ergst en 't hevigst stond,
dáar vocht met bei zijn vuisten Pol de Mont.*

*Heden nu ben ik vijf en zestig jaar...
Ben ik nu oud? Ben 'k oud, omdat mijn haar
en baard nu grijs zijn en mijn nors gelaat
weleens vol rimpels en vol groeven staat...*

*Ik wil niet oud zijn... Ik ben jong, zo jong
als toen ik mijn eerste lerkenliedren zong!
Fonkelt mijn oog niet helder als weleer?
Kloppen mijn pols en hart niet even krachtig meer?
Wijd open is mijn oog voor al wat blinkt...
Wijd open is mijn oor voor al wat klinkt...
Wijd open is mijn hart voor alles wat ontroert,
voor liefde en woede, leed en leute en ernst en boert!
't Bloed in mijn adren vloeit nog fonkelrood!
In voet noch kuit voel ik der moeheid lood...
Vol is mijn hart gelijk een beker wijn...
'k Heb werklust, strijd lust nog... voor een half dozijn.
Maakt zeker volkje al eens mijn luimen zerp,
mijn bek en klauwen waren nooit zo scherp!
Mijn strot had nooit een kloeker stemgeluid!
Slaat op mijn hart! Er tongen vlammen uit.*

*En nu, als toen ik, knaap van achttien Lenten,
nog niet voor u, mijn Volk, amper voor wat studenten
én rijmde én dichte én redevoerde meê, -
ook nu nog bid ik de oude zielebeê,
die, onuitwisbaar in mijn brein geprent,
mijn leste eens weze en ook mijn testament:*

*"Ik vraag U rijkdom, lauwren, macht noch eer.
Ik vraag U niets dan dit! O gun 't mij Heer!
Gun dat ik eens in Vlaandrens dichtrenrij,
niet de eerste, maar vast niet de leste zij...
Gun, dat ik Vlaandren, dat zo diep verviel,
met al de kracht en passie van mijn ziel
moog dienen, dienen tot mijn leste snik,
verflauwend in de kamp geen enkel ogenblik!...
Gun, dat ik voor Vlaandren strijde en lijde en leef,
En - moet of mag het zijn! - er ook voor sneef!"*

*En zo God spreken wilde op deze stond,
God zou getuigen: "Zó bidt heden nóg de Mont!"¹⁴⁶*

146 P. De Mont, *Zomervlammen*, Leiden-Antwerpen, 1922, pp. 196-198.